

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Zuzana Balcerová

Východní partnerství – Střet zájmů a identit

Eastern Partnership – The Clash of Interests and Identities

Praha 2010

vedoucí práce: Prof. Pavel Barša, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Dovoluji si tímto poděkovat panu profesoru Pavlu Baršovi, Ph.D. za všechno, co jsem se měla šanci během svého studia od něj naučit, zejména za řadu za cenných podnětů, bez kterých by tato práce vznikla jen stěží. Dále bych chtěla poděkovat za obětavost, připomínky, inspiraci i trpělivost všem ostatním, kteří mi významně pomohli, jmenovitě pak panu ing. Martinu Tlapovi, MBA.

Prohlašuji, že jsem následující práci vypracovala samostatně a pouze s použitím uvedených zdrojů.

Zuzana Balcerová

ANOTACE: Tato práce se zabývá Východním partnerstvím, projektem Evropské unie pro posílení vzájemných vztahů s Arménií, Ázerbájdžánem, Běloruskem, Gruzii, Moldávií a Ukrajinou. Hlavním cílem je zhodnotit potenciální relativní a absolutní zisky pro EU a identifikovat klíčové faktory tohoto procesu.

KLÍČOVÁ SLOVA: Východní partnerství – Evropská unie – Evropská politika sousedství - Ukrajina – Bělorusko – Moldávie – Gruzie – Arménie – Ázerbájdžán – Ruská federace – relativní a absolutní zisky – energetická bezpečnost

ANNOTATION: This text is concerned about „Eastern Partnership“, a project of the European Union for enhancing its relationship with Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine. The main objective is to evaluate possible relative and absolute gains of the EU and to identify key factors in this process.

KEY WORDS: Eastern Partnership – European Union – European Neighbourhood policy - Ukraine – Belarus – Moldova – Georgia – Armenia – Azerbaijan – Russian Federation – relative and absolute gains – energy security

OBSAH:

Úvod

1. Teoretické zázemí práce

- 1.1. Diskuse o relativních a absolutních ziscích**
- 1.2 Výzkumné otázky a hypotézy**

2. Evropská unie – iniciátor projektu

- 2.1 Deficit ideálů**
- 2.2 Sousedství Evropské unie**
- 2.3 Projekt Východního partnerství**
- 2.4 Otázka energetické bezpečnosti**
- 2.5 Zájmy a identity v rámci EU**
- 2.6 Iniciátoři Evropského partnerství**
  - 2.6.1 Polsko – case study**
- 2.7 Shrnutí**

3. Partnerské země – nesourodé spojení

- 3.1 Hlavní zdroje problémů**
- 3.2 Motivační faktory**
- 3.3 Emancipace vůči Rusku**
- 3.4 Shrnutí**

4. Ukrajina a dva evropští outsideři

- 4.1 Ukrajina**
- 4.2 Bělorusko**
- 4.3 Moldávie**
- 4.4 Shrnutí**

5. Jižní Kavkaz

- 5.1 Gruzie**
- 5.2 Arménie**
- 5.3 Ázerbájdžán**
- 5.4 Shrnutí**

6. Rusko

- 6.1 Rusko a postsovětský prostor**
- 6.2 Rusko a EU**
- 6.3 Rusko a mezinárodní organizace**
- 6.4 Shrnutí**

Závěr

Použité zdroje

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK:

AA	Asociační dohoda (Association Agreement)
BSEC	Černomořská ekonomická spolupráce (Black Sea Economic Cooperation)
CSTO	Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti
ENP	Evropská politika sousedství (European Neighbourhood Policy)
EU	Evropská unie
GSP	Všeobecný systém preferencí (General System of Preferences)
GUAM	Organizace pro demokracii a ekonomický rozvoj
FTA	Dohoda o volném obchodě (Free Trade Agreement)
HDP	Hrubý domácí produkt
KGB	Výbor státní bezpečnosti Sovětského svazu
NATO	Severoatlantická aliance
NEA	Nová posílená smlouva (New Enhanced Agreement)
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
PCA	Dohoda o partnerství a spolupráci (Partnership and Cooperation Agreement)
RF	Ruská federace
SNS	Společenství nezávislých států
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	Spojené státy americké
WTO	Světová obchodní organizace

Úvod

Zahraniční politika Evropské unie (EU) se vyznačuje řadou obtížně uchopitelných momentů, kdy jako první lze jmenovat již pouhou obtížnost definice samotného pojmu.¹ Tématem této práce je ambiciózní pokus o koordinaci zahraničně-politického postupu Unie vůči Arménii, Ázerbájdžánu, Bělorusku, Gruzii, Moldávii a Ukrajině, ukotvenou v rámci projektu Východního partnerství. Uvnitř EU bylo přijetí tohoto projektu provázeno mnohými diskusemi a obavami, které se týkaly jak nestability regionu, tak především „delikátní otázky ohledně vztahů k Rusku“ (Lungescu 2009: „EU reaches out to troubled East“).

Idea Východního partnerství, jeho oficiálně deklarované cíle, tušené důvody v pozadí i s ním spojené reakce v mnoha ohledech totiž demonstrují nejen protichůdnost a sílu národních zájmů jednotlivých členských zemí, ale také nejednotnost chování a potřeb Evropské unie jako celku. I kdyby nebyly brány v potaz individuální postoje a zájmy členských států, Východní partnerství by velmi pravděpodobně stejně vyvolávalo řadu kontroverzí, neboť se jedná o takový případ politického projektu, kdy jsou velké geopolitické cíle EU konfrontovány jejími pragmatickými ekonomickými zájmy a zároveň dovolují zpochybňovat všeobecnou platnost jí hlášených idejí a stanovování kritérií z hlediska otázek demokracie, dodržování lidských práv či prosazování principů volného trhu.

Východní partnerství v celém svém kontextu však samozřejmě není pouze otázkou politiky EU a diskuse jejích jednotlivých členských států mezi sebou, ale minimálně ve stejné míře se týká zemí, jež na něm participují. Ukrajina, Bělorusko, Moldávie, Arménie, Ázerbájdžán i Gruzie mají své vlastní, často velmi rozdílné motivace a důvody proč spolupracovat, stejně jako nespolečně pracovat. Východní partnerství pak vyvolalo značnou odezvu i v Ruské federaci² a zároveň obavy některých členských států z důsledků v podobě zhoršení vztahů s Ruskem.

Hlavní otázkou této práce jsou význam a racionalita projektu Východního partnerství pro EU. Cílem této práce je roto zhodnotit potenciální zisky pro EU plynoucí z realizace Východního partnerství a zvážit, zda náklady a rizika, která Evropská unie tímto projektem podstupuje, mohou být dostatečně ospravedlněny a vyváženy konkrétními zisky, a ta jak

---

¹ „Pokud odvozujeme zkoumání evropské zahraniční politiky od jejích výstupů (odpovídáme na otázku, jakým způsobem EU jedná v mezinárodním prostředí), znamená to, že dále neproblematizujeme samu existenci zahraničně politické spolupráce a pomíjíme jako druhořadou či nevýznamnou otázku, proč Evropa (EU) vůbec vystupuje jako aktér zahraniční politiky. Tato otázka a případná odpověď vůbec není triviální, protože spolupráce Evropské unie ve sféře zahraniční a bezpečnostní politiky je stejně unikátní jako proces ekonomické integrace“ (Karásek, Tomáš: Ministr zahraničí a teorie institucionalizace in Plechanová (eds.) 2006, str.105).

² Za všechny například Alexander Sergunin, který shrnul důvody ruské skepse vůči Východnímu partnerství v článku EU and Russia: an Eastern Partnership Muddling on?

<http://www.opendemocracy.net/od-russia/alexander-sergunin/eu-and-russia-eastern-partnership-muddling-on>

absolutními, tak relativními. K tomu je nutné identifikovat relevantní klíčové faktory politického i ekonomického charakteru. Nejprve se proto pokusím vysvětlit roli Evropské unie, její očekávání a cíle ohledně Východního partnerství, včetně zasazení do širších souvislostí, které ho determinují, jako je v první řadě víceetapový charakter EU jako aktéra mezinárodních vztahů.

Zároveň budou ve stručnosti shrnuta nejvýznamnější relevantní fakta ohledně současné situace všech partnerských zemí. Jedná se zejména o základní ekonomické ukazatele a hlavní charakterové rysy politických systémů zainteresovaných států. Cílem je posoudit eventuelní přínosy v ekonomické rovině i perspektivu šíření unijních politických hodnot a standardů .

Poslední kapitola je věnována Rusku, jež není do Východního partnerství zahrnuto přímo jako jeho účastník. Nicméně už při hrubším rozpracování tohoto textu jasně vyplynulo, že ho nelze z těchto úvah vynechat. V závěru se pokusím shrnout nashromážděná fakta a konfrontovat je s hypotézami vyslovenými v úvodu práce.

1. Teoretické zázemí práce

1.1. Diskuse o relativních a absolutních ziscích

K identifikování a poměření potenciálních zisků a ztrát Evropské unie při realizaci projektu Východní partnerství budou v této práci využity teoretické koncepty absolutních a relativních zisků aktérů v mezinárodních vztazích. Třebaže se týkají primárně států, jímž současná EU není, nicméně za účelem této práce bude přesto pojímána jako svébytná jednotka na mezinárodní scéně.

Dva v současnosti nejvlivnější teoretické přístupy v teorii mezinárodních vztahů, neoliberální institucionalismus a neorealismus (či strukturální realismus³ nebo též moderní realismus, jak uvádí např. Joseph Grieco) soutěží v hledání odpovědí na otázku, jak anarchický kontext mezinárodního systému, jenž nepopírá ani jedna z teorií, maří společné jednání států, třebaže tyto sdílí společné zájmy a jakým způsobem naopak státy někdy tato překážky překonají a jsou schopny kooperovat. Odlišné předpoklady obou směrů ohledně primárních zájmů států vedou pak zároveň k odlišným očekáváním ohledně výsledků mezinárodních konfliktů a spolupráce (Powell 1991, str. 1305).

Absolutní zisky jsou v tomto kontextu celkové zisky jedné konkrétní mezinárodní jednotky, jichž dosáhne prostřednictvím spolupráce s ostatními, bez ohledu na to, jaká je jejich výše ve srovnání s ostatními zúčastněnými útvary. Relativní zisky (a ztráty) se pak počítají naopak právě v kontextu toho, jaký je výsledný poměr zisků všech participujících, respektive kterýchkoli ostatních mezinárodních jednotek. Nejdůležitější není zisk sám o sobě, ale míra výsledného podílu na moci, kterou v konečném důsledku reprezentuje.

Podle neorealistů je možnost spolupráce mezi státy značně negativně ovlivňována nejen tím, že anarchický mezinárodní systém umožňuje státům podvádět, respektive nedodržovat dohodnutá pravidla, ale také „protože státům přináší obavy z toho, že by partneři mohli dosáhnout relativně vyšších zisků ze vzájemné spolupráce“ a tím i v případě zachování přátelských vztahů, současně či v budoucnu, posílit svou pozici (Lake, Powell 1999, str. 22).

Pro realisty a neorealisty je přitom světová politika nepřetržitým „válečným stavem“ (Sørensen 2001, str. 23), zajištění vlastní bezpečnosti je proto prvořadým úkolem každého státu. Státy by se pak z principu logiky neustálého potenciálního či reálného konfliktu měly zaměřovat v první řadě na relativní zisky a až poté uvažovat v intencích absolutních zisků.

---

³ Podle neorealistů je chování států v první řadě „formováno materiální strukturou mezinárodního systému“ (Mearsheimer 1995, str. 91 citováno in Sørensen 2001, str. 33)

Jestliže totiž je pro konkrétní stát „jeho absolutní zisk zároveň relativní ztrátou, může se tato v budoucnu transformovat v jeho ohrožení“ (Lake, Powell 1999, str. 22).

Joseph Grieco, který je autorem jednoho z klíčových rozpracování konceptu relativních a absolutních zisků, tvrdí, že státy se zajímají o oba typy zisků a zejména pak o to, jakým způsobem jsou distribuovány. Vzhledem k existenci tzv. bezpečnostního dilematu⁴, dosažení sebevětšího zisku se stává relativní ztrátou, pokud přitom kterýkoli další stát dosáhne ještě většího, respektive jakýkoli nárůst moci jednoho státu představuje automaticky nárůst rizika pro jeho sousedy. Vojenská a ekonomická moc ostatních států totiž podle klasických i strukturálních realistů reprezentuje konstantní hrozbu, protože jejich úmysly si nelze být nikdy zcela jistý (Grieco 1993, str. 727-730).

Podle neorealistů je například pro stát rozumnou volbou odmítnutí angažovat se v mezinárodním obchodě, který by mohl přinést vzájemný zisk s ohledem na relativní zisky zúčastněných. „Zahraněční obchod přináší ekonomické benefity, které může stát využít na zajištění vojenské výhody. Státy se musí zabývat distribucí benefitů ze zahraničního obchodu stejnou měrou jako jeho ziskovostí“ (Morrow 1997, str. 12), protože podle neorealistických koncepcí „je základní přirozeností států zaměřovat se na maximalizaci své relativní moci, nikoli na vytváření stability“ (Mearsheimer 1990, str. 55).

Realisté nepopírají možnost kooperace zcela, považují ji ale spíše v rámci mezinárodních vztahů za výjimku než normu. Přesto, jak upozorňuje například Robert Powell, dosáhnout spolupráce v reálném světě může být za určitých okolností mnohem obtížnější, než by se předem mohlo zdát. Vždy hrozí nebezpečí, že dohody, jež by měly přinášet srovnatelný absolutní zisk všem zúčastněným, mohou rázem začít znamenat relativní zisky, pokud bude jedna ze stran podvádět (Powell 1991, str. 1306). V systému mezinárodní anarchie navíc neexistuje žádná vyšší autorita nebo společná vláda, která by kterýkoli ze států spolehlivě ochránila před vojenskou hrozbou nebo napadením či jen dokázala vynutit

---

⁴ Pojem „bezpečnostní dilema“ byl poprvé použit v rámci teorie mezinárodních vztahů realistou Johnem H. Herzem na počátku 50. let minulého století. Podle jeho teorie potřeba zajištění vlastní bezpečnosti před různými typy útoků od ostatních jednotek vede ke snaze nabývat stále větší a větší moc. To pak naopak zvyšuje pocit nejistoty ostatních, kteří jsou tak nuceni reagovat. Jinými slovy, i ostatní aktéři, ve snaze obdobně zajišťovat vlastní bezpečnost, musí brát v úvahu narůstající moc této jednotky, která zároveň nevyhnutelně obsahuje potenciál ohrozit své sousedy. Tento proces zvyšování bezpečnosti jednoho aktéra při paralelním růstu nejistoty ostatních aktérů se stává uzavřeným kruhem (či spirálou). Bezpečnostní dilema je totiž sice primárně důsledkem anarchie v mezinárodním systému, nicméně chování států jím dané je pak následně i jejím přirozeným zdrojem. (Herz, John H.: *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, World Politics, Vol. 2, No. 2 (Jan., 1950), str. 157-180). Vliv bezpečnostního dilematu na mezinárodní spolupráci pak podrobně analyzoval například Robert Jervis, klíčovým je v tomto ohledu jeho text *Cooperation Under the Security Dilemma* Source: World Politics, Vol. 30, No. 2 (Jan., 1978), str. 167-214.

dodržování vzájemných smluv. Což v konečném důsledku znamená, že státy mohou v podstatě cokoli, co jim dovolí jejich fyzické možnosti (Lake, Powell 1999, str. 23).

Někteří neorealisté podle Davida A. Lake a Roberta Powella souhlasí i s předpokladem, že jednání států je motivováno maximalizací absolutních zisků, s tím, že „je zcela konsistentní s realismem a nabízí modely ukazující, že aktéři mohou stále primárně brát v úvahu výsledek z hlediska relativních zisků, jakkoli se snaží maximalizovat své zisky absolutní“ (Lake, Powell 1999, str. 22). Podle neorealistů také pro státy není výhodné dobrovolně k nějaké spolupráci přistupovat, pokud by její výsledek měl narušovat preexistující mocenskou rovnováhu.

Značným nedostatkem realistického přístupu a zejména pak jeho pojetí mezinárodní anarchie je fakt, že nedokáže uspokojivě osvětlit zejména nedávný vývoj a mnohé ze současných procesů a fenoménů v oblasti mezinárodní spolupráce. Navíc jestliže neorealismus „staví celou svou systémovou analýzu rovnováhy moci na myšlence, že vnitřní struktury států mohou být ponechány stranou, protože státy mohou být považovány za v zásadě homogenní podobně se chovající jednotky“ (Sørensen 2001, str. 42), nemělo by například záležet na vnitřní politické realitě Ruska, Evropské unie nebo třeba Běloruska.

Neoliberální institucionalismus je naopak zaměřen na předpoklad, že chování států je primárně motivováno absolutními zisky. Pozitivní efekt spolupráce na úrovni mezinárodního systému je podle jejich názoru značný. Navíc se na rozdíl od neorealistů domnívají, že mezinárodní instituce mají schopnost „mírnit negativní důsledky anarchie“ (Sørensen 2001, str. 24).

Jestliže je podle neoliberálních institucionalistů pro státy nejdůležitější vlastní maximální zisk (tedy absolutní) bez ohledu na zisky ostatních aktérů, k jeho dosažení považují za relevantní cestu skrze spolupráci s ostatními státy. V konečném důsledku není proto z hlediska neoliberálního institucionalismu nijak zvlášť důležité, jestli to které chování státu ústí v relativní zisk či ztrátu, pokud mu přináší zisk absolutní. Státy by proto měly mít zájem přistupovat na všechny dohody, které jim přinesou zlepšení vlastní situace.

Neoliberálové nepopírají selhání a oprávněnost obav o dodržování pravidel v procesech mezinárodní spolupráce. Podle nich jsou to především státy, které čelí „mixed interests“, jež častěji selhávají v kooperaci, neboť se dostávají do pokušení podvádět nebo naopak jednají ve strachu, že budou podvedeny. Hrozbu podvádění může podle nich odvrátit, „pokud státy vytvoří mezinárodní instituce, které jim pomůžou spolupracovat jeden s druhým na základě strategie „půjčka za oplátku“, dané jako podmínka spolupráce“ (Grieco 1993, str.729).

Skutečné chování většiny států v rámci mezinárodního systému málokdy vykazuje výhradně znaky pouze jednoho z těchto klíčových teoretických přístupů. Robert Powell říká, že „otázka, zda státy maximalizují své absolutní zisky nebo se soustřeďují se na relativní zisky, je empiricky bezvýznamná. Skutečnou otázkou ale je, který z předpokladů o preferencích států je bližší realitě, tedy v širším teoretickém kontextu umožňuje lepší pochopení (chování států)?“ (Powell 1991, str. 1316).⁵ Podle jeho výzkumů a předpokladů státy více uvažují v logice relativních zisků, pokud se jedná o oblasti, kde je možné použití síly (jako *force*), a spíše mají tendenci se vyhýbat spolupráci, jež přináší nerovné absolutní zisky. Pokud užití síly je vnímáno jako nereálné,⁶ relativní ztráty neznamenají pro stát zásadnější hrozbu, což usnadňuje spolupráci (tamtéž). Teorií, která se snaží uchopit chování států v mezinárodním systému, tak aby zároveň byla „schopna se zabývat směsicemi konfliktu a spolupráce toho druhu, jakého je třeba“, je v současné době především teorie her (Hollis, Smith 2000, str.152), která je s koncepty relativních a absolutních zisků přímo spojená.

1.2 Pracovní hypotézy

Neoliberální institucionalisté hájí myšlenku, že mezinárodní spolupráce vede jednak k snižování dopadů mezinárodní anarchie a jednak k absolutním ziskům kooperujících států. První hypotéza této práce nicméně zní, že vzhledem k širšímu politickému i ekonomickému kontextu jsou potenciální absolutní zisky Evropské unie z realizace Východního partnerství v ekonomické rovině nepříliš významné a z politického hlediska více než spekulativní.

Neorealisté, kteří setrvávají u názorů o přirozenosti státních preferencí relativních zisků, argumentují, jak bylo zmíněno výše, především primární starostí států o vlastní přežití, tedy o co největší relativní moc, která je hlavním prostředkem k zajištění vlastní bezpečnosti. V této logice lze považovat Východní partnerství za snahu Evropské unie zvyšovat svou relativní moc rozšiřováním svého vlivu, s nímž je nevyhnutelně spojeno snižování mocenského potenciálu někoho jiného. V geopolitickém kontextu Východního partnerství to ale nejsou partnerské země, které by se obávaly vyššího relativního zisku EU, ale Rusko, které se může obávat snížení vlastního mocenského vlivu v daných státech.

Druhou hypotézou této práce proto je, že Východní partnerství, že souboj o relativní zisky se odehrává mezi Evropskou unií a Ruskem, přičemž jde o poměrně riskantní hru. Případné zisky EU z hlediska posílení jeho bezpečnosti a ekonomického by totiž byly

---

⁶ Za konkrétní příklad lze uvést vztahy uvnitř Evropské unie, Švýcarska a Rakouska či USA a Kanady.

neúměrné, pokud by je provázely ztráty dané možnou ruskou odvetou. Náklady EU na celé partnerství se tak pohybují nejen v částkách přímé pomoci zemím Východního partnerství, ale zejména v možných ztrátách ve vztahu k Rusku.

Třetí pracovní hypotéza předpokládá, že ekonomický a politický význam úzkého spojení se zeměmi Východního partnerství sice není dostatečný, aby kompenzoval možné ztráty z maximálně antagonistické reakce Ruské federace, nicméně existuje zároveň řada objektivních faktorů, proč k takové situaci s největší pravděpodobností nedojde a relativní ztráty EU z celého procesu nepřeváží její potenciální zisky.

2. Evropská unie – iniciátor projektu

Jestliže je na první pohled zřejmé, že riziko, které Unie podstupuje, je nepoměrně větší než případný zisk, je zásadní otázkou, kde hledat k takovému chování důvody. Pokud bychom EU brali jako jednolitý útvar, aniž bychom se zamysleli nad jeho vnitřní strukturou, pak jeho jednání nelze chápat než jako značně iracionální. Platí-li, tak jak je základem realistického přístupu, že primárním cílem je zajištění bezpečnosti státu (např. Herz 1950), pak ohrožovat vztah se svým největším a vojensky zdaleka nejsilnějším sousedem, zároveň třetím nejdůležitějším obchodním partnerem a dominantním dodavatelem ropy a plynu, na kterém je EU životně závislá, jen těžko vysvětlí nejistá perspektiva vylepšení vztahu s šesti zeměmi, s nimiž vzájemná obchodní výměna v celku nedosahuje ani pětinu objemu s Ruskem.⁷

Georg Sørensen, když rozpracovával teorii bezpečnostního dilematu, dospěl k názoru, že „mezinárodní vztahy nemohou být zkoumány odděleně od vnitrostátních záležitostí a *vice versa*“ (Sørensen 2005, str.17).⁸ „Různé typy států čelí různým typům bezpečnostních dilemat“, jež můžeme pochopit pouze analýzou jejich vnitřních struktur (Sørensen 2005, str. 121). Rozlišuje přitom tři hlavní typy bezpečnostního dilematu, které jsou specificky spojeny s třemi ideálními typy státu, s moderním, postmoderním a postkoloniálním, s tím, že se tyto „ideální typy států vyskytují v odlišných podobách anarchie“ (Sørensen 2005, str. 40). Evropská unie je pro něj přitom příkladem postmoderního státu „par excellence“, neboť v jejím případě je nejrozvinutější víceúrovňové vládnutí, jež vytváří nový kontext politiky (Sørensen 2005, str.155). Je však stále ovlivňována prvky klasického bezpečnostního dilematu, a to jak kvůli konvenčním bezpečnostním hrozbám ze strany moderních států tak díky zmatkům ve slabých státech (Sørensen 2005, str. 151).

V případě Evropské unie platí obzvláště, že opomenutí specifického charakteru jako aktéra mezinárodních vztahů a zejména pak návaznost na jeho vnitřní strukturu znemožňuje pochopit jeho chování. Tvorba a unikátní podoba zahraniční politiky EU je zásadně determinována jejím politickým systémem, jenž je „tvořen jak evropskou institucionální strukturou vytvořenou „nad“ národními státy, tak současně politickými systémy všech členských států, jež tvoří v tomto politickém systému jeho subsystémy“, přičemž „každý z těchto subsystémů je současně zcela autonomním a komplexním politickým systémem“. Zároveň přitom platí, že soubor všech politických systémů členských států unie „ještě netvoří

⁷Zdroj: <http://ec.europa.eu/trade/statistics/>

⁸ Podrobně je tato Sørensenova myšlenka rozpracována v jeho článku „States are Not “Like Units”: Types of State and Forms of Anarchy in the Present International System, The Journal of Political Philosophy, 6(1), 1998, str. 78-98).

politický systém EU, pokud k nim nepřidáme soubor struktur a procesů realizovaných na evropské politické rovině“ (Fiala 2006, str. 15) .

2.1 Deficit ideálů

Evropská unie, jejíž identita stojí z velké části na sdílených ideálech, se přesto v reálných mezinárodních vztazích chová často jako značně pragmatický hráč. Jestliže existují státy, se kterými svou spolupráci podmiňuje řadou demokratických reforem, existují případy, kdy se například její lidsko-právní rétorika jednoznačně kříží s jejími reálnými ekonomickými i čistě mocenskými zájmy. Nemůže si z hlediska svého postavení na světovém trhu dovolit nejednat s Čínou⁹ a zároveň ani, na rozdíl od slabých rozvojových států, účinně podmiňovat vzájemnou ekonomickou aktivitu demokratickými reformami či dodržováním lidských práv.

Požadavky kladené na Ukrajinu jsou zcela neúměrné s unijním postupem vůči Střední Asii, oblasti svérázných orientálních despocií nového typu, vzhledem ke geostrategické důležitosti oblasti z hlediska geografické polohy i zdrojů energetických surovin, a také lokální aktivitě ostatních světových hráčů (Rusko, USA). Na druhou stranu je pravdou, že stabilita a přátelský režim, který sdílí podobné hodnoty, je pro EU mnohem významnější v případě země, s níž sousedí, než vzdáleného státu, který je významnou položkou určité mocenské hry.

Podobná dilemata nastávají i v případě Běloruska. Vzhledem k jeho vnitropolitickým podmínkám bylo zařazeno do Východního partnerství zatím pouze na „technické úrovni“. Co tato formulace znamená, není zřejmě dosud tak úplně jisté žádné ze zúčastněných stran. Po Ukrajině však lze navázání užších vztahů s Běloruskem považovat v kontextu ostatních zemí za ekonomicky nejracionalnější. Přesto má zařazení Běloruska mnohem spíše sloužit k povzbuzení jeho zárodečných projevů nezávislosti na Rusku.¹⁰

Klíčovým dilematem pro EU pak v případě Běloruska je jak tvrdě nastavit podmínky, aby se Lukašenkovu režimu zdály ještě přijatelné a motivovaly ho k reformám i další spolupráci s Unií a naopak ho od ní neodradily a nebyly zdrojem pocitu, že co nejužší vazba na Rusko je pro něj jediné přijatelné řešení.

---

⁹ Čína je po Spojených státech amerických druhý nejvýznamnější obchodní partner EU. Obchodní vztahy s Čínou si EU stanovila jako prioritu v rámci svého strategického materiálu Global Europe: Competing in the World, který se týká unijní konkurenceschopnosti na světových trzích, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf

¹⁰ K těmto viz níže podkapitola věnovaná Bělorusku.

EU sice obvykle snaží o korektní jazyk ve smyslu rovnocennosti všech zúčastněných stran,¹¹ nicméně se chová a myslí tak, že pokud se mluví o věcech jako je respektování „zásadních hodnot, včetně demokracie, právního státu, lidských práv apod.“, jedná se o hodnoty, jež považuje za zásadní primárně Evropská unie, která v tomto ohledu uplatňuje značně paternalistický přístup. Pokud se v textu deklarace o zahájení Východního partnerství například uvádí věta o podpoře „politických a socioekonomických reforem v partnerských zemích, usnadňujících sbližování s Evropskou unií“, z formulace jasně vyplývá, že nejsou nijak očekávány paralelní kroky ze strany EU, jde o jednostrannou činnost. Jakkoli může být pravdivý, jedná se o apriorní předpoklad, že pravidla a politický systém EU jsou ty lepší a není je třeba přizpůsobovat svým partnerům, zatímco jejich reformy jsou podmínkou pokroku v oboustranné spolupráci.

Evropská unie si může dovolit chovat se jako relativně exkluzivní klub, přičemž vidina členství v Unii je natolik silným motivačním elementem, že je možné klást vlastní podmínky. Původní formulace „členem se může stát každá evropská země“, jak byla uvedena v článku 237 Římské smlouvy, byla redefinována v reakci na změnu situace a následný vývoj po roce 1989, neboť s pádem železné opony se obnovila potřeba hledat odpověď na otázku co je a kde končí Evropa.¹² Z určitého pohledu se dá říci, že si po ochabnutí všeobecného nadšení z roku 1989 stávající unijní státy před živelným rozšiřováním, popřípadě tlakem na něj vytvořily určitý ochranný val přijetím kodaňských kritérií v roce 1993.¹³ Důvodem k této opatrnosti byly mimo jiné zkušenosti s následky z předchozích „uspěchaných“ přijetí Řecka, Španělska a Portugalska, aniž by tyto státy byly patřičně připraveny na unijní „acquis“.

Z pragmatického hlediska jsou výbornou argumentační základnou proti přijetí dalších států do EU v časovém horizontu.¹⁴ Nebyla totiž vytvořena jako dodatečná diskriminační pravidla pouze pro země, jež se sice snaží o vstup do EU, nicméně jejich členství není pro Unii na pořadu dne. Nastavení obtížně splnitelných kritérií je pádnějším prostředkem než

---

¹¹ Např. v rámci základního dokumentu Společné strategie EU-Afrika je zdůrazněno, že se jedná o zcela „rovnocenné partnerství na základě evropsko-afrického konsensu na hodnotách, společných zájmech a strategických cílech“ (viz http://www.africa-eu-partnership.org/sites/default/files/eas2007_joint_strategy_en.pdf)

¹² K této debatě viz například „Evropa měla odjakživa potíže s určením svých hranic: platilo to jak teritoriálně, tak i pro nároky a aspirace evropských národů. Hranice Evropy byly v posledku vždycky tam, kde končily hranice organizace její politické, kulturní nebo náboženské vůle. Tato skutečnost se projevuje na počátku třetího tisíciletí na pozadí institucionální struktury Evropské unie a na potenciálu její činnosti. Evropa sahá tak daleko, jak daleko sahá schopnost působení Evropské unie (Pöttering, Kühnhardt, str. 31).“

¹³ Z šesti zemí partnerství o členství projevíly zatím nějakou formu zájmu Moldávie, Ukrajina a Gruzie. Jestliže v případě dvou jmenovaných zemí jsou jednoznačnou a v dohledné době jen stěží překonatelnou překážkou kodaňská kritéria, hypotetická možnost přijetí Gruzie do EU by pro Unii mohla znamenat zásadní redefinici geopolitického pojetí sebe sama.

¹⁴ S výjimkou Chorvatska.

spekulace o míře evropskosti té které země. Na druhou stranu lze najít i argumenty, zpochybňující nestrannost těchto kritérií a jejich praktické uplatňování.

V roce 1997 Evropská komise doporučila otevřít z deseti kandidátů z řad postkomunistických států přístupová jednání pouze s pěti z nich - s Maďarskem, Polskem, Českou republikou, Slovinskem a Estonskem. Jakkoli vnitrounijní shoda na Maďarsku, Polsku a České republice byla v podstatě jednoznačná,¹⁵ dalším výběrem „Komise evidentně sledovala ještě další cíle, než jen ocenění pokroku v plnění kodaňských kritérií a celkové připravenosti ke vstupu“ (Lequesne, de La Serra 1998, str.129).

Vynechání Slovenska, poslední země Visegrádské čtyřky, bylo jasným signálem nejen pro něj samotné ohledně neakceptovatelnosti nedostatků v politické rovině – Slovensko tehdy dle EU nesplňovalo kritéria právního státu. Naopak přizvání Slovinska znamenalo nejen „odměnu za jeho připravenost, ale mělo také ujistit o dosažitelnosti Unie pro nové balkánské státy“, pokud akceptují unijní „pravidla hry“. V případě Estonska se jednalo v neposlední řadě také o „silný signál směrem k Rusku i ostatním pobaltským zemím“ (Lequesne, de La Serra 1998, str.129).

Zatímco především Německo tento výběr plně podporovalo, neboť jeho zájmy na zajištěné a stabilizované východní hranici i ekonomickém sousedství byly naplněny, Dánsko, Švédsko a Finsko označovaly pozvání pouze jedné pobaltské země za diskriminaci a vyvíjely silnou iniciativu proti němu (tamtéž). Francie vehementně podporovala vstup Rumunska a Bulharska, navzdory jejich jednoznačně nedostatečné připravenosti ke vstupu, a to kromě jazykové a kulturní blízkosti s Rumunskem zejména proto, „aby zabránila rozšiřování Unie pouze do střední Evropy, vnímané ve Francii jako výhradně německá zóna vlivu“ (Foucher 2002, str. 47 a 63).

Následně přijetí Kypru samo zpochybnilo čistotu kritérií pro vstup, mezi něž patří i vyřešené hraniční spory, neboť s Kyprem získalo EU vnější hranici, jež je de facto i de iure frontovou linií. Závažnost sporů o maďarsko-slovenskou hranici je spíše možné pominout. Naopak nedořešená situace ruských ne-občanů v Lotyšsku a Estonsku značně ubírá síle projevům EU ohledně lidských práv.

V konečném důsledku se Evropská unie potýká se zásadní otázkou, jak nezklamat zájemce natolik, aby se vzdali žádoucí pro-unijní orientace a zároveň se vyhnout jasným závazkům ohledně budoucího členství. Evropská politika sousedství jako celek a koncept Východního partnerství ještě důrazněji byly zkonstruovány v neposlední řadě právě za tímto

---

¹⁵ Pouze Řecko dalo najevo, že bude bojkotovat i jejich přijetí, pokud nezačnou rovněž negociace s Kyprem (Lequesne, de La Serra 1998, str. 136).

účelem. Jejich autoři a podporovatelé uvnitř Unie doufají, že by mohl být přítom i odpověď „na jednu z mimořádně ožehavých otázek jak zabrzdit migraci“, a to také tím, že zároveň počítají s řadou technických i finančních prostředků na rozvoj ekonomik partnerských zemí, čímž v podstatě reagují i na další otázku, jež podle Fouchera s předchozí přímo souvisí – a ta zní „jak podpořit růst v zemích odchodu?“ (Foucher 2002, str. 82)

Pro nedostatečnou schopnost (či ochotu?) v rámci EU vysvětlovat a veřejně diskutovat unijní projekty a politiky, natož jimi své občany zaujmout, je poměrně typické, že o projektu Východního partnerství se nejvíce občanů ČR, která je oficiálně staví tak vysoko ve svých zahraničně politických prioritách, dozvědělo díky úniku poněkud skandálního záznamu jednání Topolánka a Sarkozyho na toto téma do tisku.¹⁶

2.2 Sousedství Evropské unie

Evropská unie stále není a se vší pravděpodobností ještě dlouho nebude státem, a to i přes poslední posun daný Lisabonskou smlouvou, kterým například získala dlouho postrádanou právní subjektivitu. Nicméně jestliže EU už konstituovala a provozuje svou vlastní Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (jakkoli jde o značně diskutabilní téma), její součástí je i strategie vůči svému sousedství.¹⁷

Geopolitická konstelace toho kterého státu bezpochyby zásadně determinuje jeho dlouhodobá strategická rozhodnutí, celkovou zahraničně politickou orientaci i konkrétní obsahovou náplň každodenně vykonávané politické aktivity. Zároveň jednoznačně existují státy, jejichž mocenské postavení jim umožňuje ovlivňovat vnitropolitické dění jiných států či v extrémnějších případech jejich charakter či politický režim.¹⁸

Vzájemná geografická vzdálenost respektive blízkost je často jedním z nejpodstatnějších faktorů. Vztahy se sousedními či geograficky nejbližšími zeměmi jen stěží mohou pro každý jednotlivý stát nebýt elementárním tématem jeho zahraniční politiky.¹⁹

---

¹⁶ Vyšlo v časopisu Reflex (č. 48/2008).

¹⁷ Navzdory absenci všeobecně uznávané definice toho, čím Evropská unie je a čím není, je z hlediska geografie nezpochybnitelně zachytitelná a definovatelná. A třebaže dochází k proměnám jejího území v důsledku procesů rozšiřování, je možné v konkrétním okamžiku toto území přesně vytyčit, a tudíž vnímat a uvažovat jeho hranice a sousedství.

¹⁸ Mj. mám na mysli politický režim vnucený či vyžadovaný výrazně silnějším „sousedem“, který si ho v případě své potřeby dokáže zajistit různými prostředky – např. SSSR invazemi do Maďarska nebo ČSSR. Pro Sovětský svaz byly klíčové především země, jež mu vytvářely „nárazníkové pásmo“ proti Západu, celistvost tohoto území pro něj měla strategický význam.

¹⁹ Například geografické situování českých zemí (posléze Československa) a vztahy se sousedními zeměmi formovaly jejich osud zcela fatálně. Poloha mezi Německem a Ruskem, resp. SSSR, determinovala českou a československou zahraniční politiku v průběhu 20. století více než cokoli jiného.

Vliv Ruska na jeho „blízké zahraničí“ je nepopiratelný, stejně jako Evropské unie na sousedící země, třebaže prostředky k jeho uplatňování se mohou lišit.

Na většině území světa v současné době platí, že to, jaký má ten který stát sousedy, ať už jsou vzájemné vztahy a jejich aktuální vývoj jakékoli, se zpravidla příliš nemění. „Nové sousedy“ získaly některé země za poslední tři desetiletí především rozpadem větších státních celků, jako bylo SSSR či Jugoslávie, ať už se jednalo o státy ležící původně vně či uvnitř takového celku. Na rozdíl od konkrétně vytyčené lineární podoby hranic v mapách i reálném prostoru, lidská společenství „na druhé straně“ takové hranice zůstávají navzdory často velmi bouřlivým proměnám vlastní ekonomicko-sociální reality pro své sousedy vzhledem k historické zkušenosti ve vzájemné geografické blízkosti obvykle poměrně srozumitelnými a do jisté míry i čitelnými.

Nicméně prudká změna geopolitického uspořádání po roce 1989 otevřela zcela novou stránku evropského procesu, kdy dějiny posledních padesáti let byly „konfrontovány s rozšířeným prostorem volajícím po nových formách uspořádání“ (Foucher 2002, str. 54) v rámci kontinentu, „který je nyní více otevřený a méně stabilní“ (Foucher 2002, str. 123).

Evropská unie, „jež se definuje jako historický proces vepsaný do prostoru s variabilní geografii“ a „je setkáním prostoru a projektu“ (Foucher 2002, str. 113), je výjimečnou entitou i fenoménem dnešního světa a v neposlední řadě „geopolitickou laboratoří“ (Foucher 2002, str. 124). Nová sousedství získává mnohem častěji, a to navíc pro současnou dějinnou epochu značně netypickým procesem rozšiřováním svého vlastního území. V praxi to znamená, že přijetí nových členů zpravidla znamená i novou hranici EU, nová sousedství a v souvislosti s tím také nezbytně nutné nové typy sousedských vztahů a geopolitických vlivů. Každé nové rozšíření Evropské unie „podrobuje její systém silným *tensions* a reprezentuje stejně tolik rizika jako příležitostí“, instituce i politiky musí být přizpůsobeny, „aniž by ale byl zásadně ohrožen původní integrační model“ (Lequesne, de La Serra 1998, str.125) .

Svým rozšiřováním se Evropská unie také neustále přibližuje oblastem světa, které jsou z jejího pohledu považovány za více a více problematické – co se týká bezpečnosti, životní úrovně, stability režimů, kriminality apod., což má mimo jiné za následek „protiklad mezi rostoucím otevřením uvnitř a posilováním kontrol na vnější hranici“ (Foucher 2002, str. 81). Sousedství se zeměmi sovětského bloku nebylo jednoduché, přesto do značné míry čitelné a konstantní. Navíc po dlouhá desetiletí limitovala „železná opona“ rozšiřování na Východ natolik jednoznačně, že ani nebyla nějak zásadně pocítována potřeba stanovovat konečnou hranici rozšiřování.

Přijetím Finska získalo EU poměrně dlouhou vnější hranici s Ruskem, která se podstatně nejen prodloužila, ale i zásadně zkomplikovala vstupem pobaltských zemí v roce 2004. Po tomto rozšíření navíc Evropská unie „získala“ nově za přímé sousedy Bělorusko, Ukrajinu, Chorvatsko a Srbsko,²⁰ v roce 2007 pak ještě navíc Moldávii - země, které prošly a dosud procházejí takřka bez výjimky velmi složitým politickým vývojem, charakteristické vnitřní politickou i ekonomickou nestabilitou.

To, co lze vnímat jako periferii EU, se tak zejména z pohledu „staré Evropy“ posunuje do čím dál tím vzdálenějších oblastí Evropy, o jejichž historii i současnosti mají její občané jen pramalé povědomí a jsou jen stěží schopni odlišit jednu zemi od druhé. Naopak mají s nimi spojenou řadu předsudků o místní technické i kulturní vyspělosti a nezřídka je vnímají jako nebezpečný zdroj imigrantů a kriminality. Jakkoli mohou být předsudky nespravedlivé, faktem je, že v současné době „od Tangeru po Murmansk přes Istanbul a Petrohrad nalézáme velkou diverzitu typů bezprostředního sousedství s Evropskou unií“ (Foucher 2002, str. 82). EU je pak nucena hledat adekvátní způsoby, jak se s těmito sousedstvími vyrovnat.

Při každém rozšiřování se EU navíc dostává do situace, kdy se státy, které pro ni byly do toho okamžiku objektem její zahraniční politiky, staly součástí vnitřní struktury EU, a tím i aktivními spoluvůdci této politiky vůči třetím zemím.²¹ Přistoupení do Evropské unie tak pro každý jednotlivý stát neznamena jen zásadní změnu úrovně vztahů s ostatními členy, ale zároveň i nutnost redefinovat vzhledem k faktickým dopadům svého členství postoje a vztahy s třetími zeměmi. Na druhou stranu nově vstoupivší země přinášejí do Unie své tradiční i aktuální zájmy a rovněž své vlastní zahraničně politické neuralgické body.

Situace se ale mění nejen pro státy, které se staly členy EU, ale i pro jejich sousedy. Je jistě určitým rozdílem pro Rusko být sousedem Finska a mít hranici s Finskem jako členským státem EU, v případě Lotyšska je pak rozdíl ještě markantnější. Pro Moldávii je zcela klíčové sousedství s Rumunskem a jeho vstup do EU ji nemohl neovlivnit. A mohli bychom pokračovat.

Evropská politika sousedství je v současné chvíli jako celek i její jednotlivé agendy jedním z velkých témat napříč Evropskou unií. Za důkaz může posloužit i nově ustanovená

---

²⁰ A Severokyperskou tureckou republiku uznanou pouze Tureckem.

²¹ „Třetí země“ v unijní terminologii znamená kterýkoli další stát mimo EU a mj. reprezentuje komplikaci klasické dichotomie „My“ a „Ti druzí“, neboť z jeho logiky vyplývá, že existuje „My“, které reprezentuje národní stát, druhé země „Ti druzí v EU“ a nakonec jsou „Ti třetí mimo EU.“ To, že je pojem „třetí země“ zavedenou instancí, by zároveň mohlo do značné míry implikovat skutečnost, že „národní stát“ stále v rámci zahraniční politiky EU zaujímá stále privilegované postavení. Pokud by tomu tak nebylo, zdálo by se přirozenější používat logiku „My, Evropa“ a „Oni – ti druzí“.

funkce komisaře pro rozšiřování a Evropskou politiku sousedství²² v rámci Evropské komise schválené v únoru 2010.

Koncept Evropské politiky sousedství byl EU přijat v roce 2004, a to jako jedna z reakcí na její rozšíření. Ve chvíli, kdy se z někdejších sousedů Evropské unie staly její plnohodnotní členové, získala EU souběžně také nové sousedské vztahy, které sebou přinesly řadu zásadních otázek, týkajících se nejen problematiky zajištění vnějších hranic Unie. Evropská politika sousedství by měla v neposlední řadě skrze „zvětšování prostoru stability a prosperity“ napomáhat realizovat cíle Evropské bezpečnostní strategie přijaté v září 2003. Země zařazené do Evropské politiky sousedství byly na základě své geografické polohy technicky rozděleny na „jižní“ a „východní“ dimenzi.

Členské země EU, které Východní partnerství iniciovaly, tedy Švédsko a Polsko (k nimž se již v poměrně brzké fázi připojila i Česká republika)²³ přitom za jeden z důležitých cílů myšlenky tohoto projektu označují dosažení rovnováhy mezi jednotlivými geografickými partnerstvími EU v rámci Evropské politiky sousedství.

Nové členské státy, jmenovitě Česká republika a Polsko a rovněž relativně nový člen Švédsko v kontextu své geografické polohy, historických i současných ekonomických i kulturních vztahů, nemají mnoho bezprostředních důvodů sdílet s Francií a dalšími jižními státy tradiční unijní orientaci na oblast Středomořího moře. Unie pro Středomoří, jež rovněž vychází z Evropské politiky sousedství, byla signifikantně ustavena během francouzského předsednictví, hned v jeho samotném začátku na summitu v červenci 2008 v Paříži.

Nekompromisní postup, který hned v úvodu svého předsednictví Francie zvolila při zakládání Unie pro Středomoří, mohl oběma zbývajícím státům z tehdejší předsednické trojky – České republice a Švédsku, posloužit jako příklad k dosažení jejich cílů. Tyto dvě země navíc dokázaly využít jak synergie svých na sebe navazujících předsednictví a přitom patřičně zdůraznit potřebu rovnováhy vůči aktivitě předchozího francouzského předsednictví v rámci Evropské politiky sousedství a v neposlední řadě i atmosféry, kterou v Evropské unii vyvolala rusko-gruzínský válečný konflikt z léta 2008 a tzv. plynová krize z počátku roku

---

²² Jedná se o přejmenování a předefinování původní funkce komisaře pro rozšiřování. Tato skutečnost může přispět k debatám o hlubších souvislostech mezi Evropskou politikou sousedství a procesem rozšiřování EU. Spojením těchto agend ještě více utvrdit obavy některých států, že se jedná o jakýsi předstupeň k rozšiřování, neboť v předchozí komisi existovala funkce komisařky pro vnější vztahy a Evropskou politiku sousedství.

²³ K projektu se ČR přidala ve chvíli rozpracování původního polsko-švédského non-paperu, a to jak formálním připojením se, tak spoluprací na rozpracování původního non-paperu do podoby dokumentu „Elaboration of the Eastern Partnership“.

2009. ČR i Švédsko se zároveň mohly spoléhat na značnou a otevřenou podporu klíčového iniciátora projektu, jímž je Polsko²⁴.

2.3 Projekt Východního partnerství

Východní partnerství navrhlo Polsko s podporou Švédska na zasedání GAERCu v květnu 2008. Závěry Evropské rady z června 2008 původně Evropskou komisi pověřily, aby návrh podoby a náplně Východní partnerství předložila až na jaře 2009. Závěry mimořádné zářijové Evropské rady, svolané v důsledku rusko-gruzínského konfliktu v srpnu 2008,²⁵ termín posunuly o půl roku dopředu, tedy na prosinec 2008. Poté, co se EU v listopadu 2008 rozhodla obnovit pozastavená jednání o Nové dohodě s Ruskem, aniž by Moskva splnila unijní podmínku stažení vojsk do „před-invazních“ pozic, bylo uspišení příprav Východního partnerství vlastně jedinou unijní „reakcí“ na původně velmi hlasitě odsuzovanou ruskou vojenskou expanzi v „evropském sousedství“.

Evropská rada pak ve svých závěrech ze zasedání v prosinci 2008 odsouhlasila návrhy postupu v projektu Východního partnerství, předložené Evropskou komisí, a vyzvala Radu EU k podrobnému prozkoumání těchto návrhů. V těchto závěrech byl vytyčen cíl schválit projekt Východního partnerství již na zasedání Evropské rady v březnu 2009, což se nakonec podařilo. Za jeden z rozhodujících momentů lze považovat možnost České republiky vyvíjet soustavný nátlak díky svému předsednictví v Radě EU, jež začalo od ledna 2009, tedy krátce po prosincovém zasedání Evropské rady.²⁶ Česká republika přitom zřetelně deklarovala projekt Východního partnerství jako svou zahraničně politickou prioritu.

Partnerství bylo uvedeno do praxe mimo jiné soustavným a poměrně značně koordinovaným prosazováním problematiky Východního partnerství do agendy všech relevantních formací Rady EU a tlakem na Evropskou komisi ohledně dalších kroků. Konkrétním výsledkem bylo oficiální zahájení Východního partnerství během summitu EU v Praze 7. května 2009. Snaze prosadit Východní partnerství v maximální podobě a posunout agendu co nejdále značně pomohla možnost koordinace s navazujícím švédským předsednictvím, tedy okolnosti, jež umožnila významnou synergii mezi dvěma spojenci a

---

²⁴Rovněž na internetových stránkách polského ministerstva zahraničí je Východní partnerství prezentováno mezi hlavními prioritami polské zahraniční politiky, se zdůrazněním skutečnosti, že „jde o první polskou iniciativu, jež byla zahrnuta do systému vnějších vztahů Evropské unie“ (<http://www.msz.gov.pl/EasternPartnership,19898.html>).

²⁵Jakkoli bylo zpětně celkové vnímání proběhlých událostí významně přehodnocováno.

²⁶Prostředky předsednické země jsou sice limitované, nicméně právo spoluurčovat agendu pracovních skupin i vyšších instancí Rady EU umožňuje minimálně technickou cestou uspíšit či zpomalit projednávání té které otázky. České předsednictví podle tvrď prosazovalo projednávání projektu Východního partnerství Rady EU do všech formátů jednání evropských institucí a vyvíjelo značný tlak na dosažení konkrétního pokroku v agendě.

iniciátory. V současné době je v tomto ohledu nepřehlédnutelným faktem, že komisařem pro rozšiřování a Evropskou politiku sousedství byl jmenován český zástupce v Komisi Štěpán Füle.

V textu Společné deklarace z pražského summitu o Východním partnerství²⁷ je uvedeno, že „významného posílení politiky EU vůči partnerským zemím bude dosaženo prostřednictvím rozvoje zvláštního východního rozměru v rámci Evropské politiky sousedství“. Text deklarace přitom začíná větou, že „Východní partnerství se zahajuje jakožto společná iniciativa členských států Evropské unie a jejich východoevropských partnerů, založená na společných zájmech a závazcích“.

Východní partnerství má zúčastněným zemím nabídnout dlouhodobou perspektivu přibližování se EU, avšak dostatečně srozumitelně odlišnou od vstupu, jež ale bude pořád dostatečně lákavá, aby zachovala přitažlivost „unijní orientace“. Aby byly zmírněny obavy zejména Ukrajiny a Moldávie ohledně uzavření si cesty k možnému členství v budoucnosti, obsahuje text deklarace ve svém úvodním odstavci větu, že Východním partnerstvím „nebudou dotčeny ambice jednotlivých partnerských zemí, pokud jde o jejich budoucí vztahy s Evropskou unií“. Tato formulace může být zároveň považována i za diplomatický krok směrem k možným obavám některých členských států, že je Východní partnerství koncipováno jako předstupeň pro vstup do EU, neboť se jednoznačně, stejně jako celý zbývající text deklarace, vyhýbá jakékoli zmínce o, byť potenciálním, členství v Unii.

Podle deklarace je hlavním cílem Východního partnerství „vytvoření podmínek nezbytných pro urychlení politického sblížení a další hospodářské integrace mezi Evropskou unií a zúčastněnými partnerskými zeměmi“, za tímto účelem byly ustanoveny čtyři tematické platformy, odpovídající „hlavním oblastem spolupráce, kterými jsou demokracie, řádná správa věcí veřejných a stabilita, hospodářská integrace a sblížování s odvětvovými politikami EU, energetická bezpečnost a mezilidské kontakty“.

Vzhledem k složení partnerských zemí lze usuzovat na obzvláštní důležitost platformy k energetické bezpečnosti, na což poukazuje i rozšíření tohoto tématu v textu deklarace odstavcem osm, kde se přímo uvádí, že „cílem Východního partnerství je posílení energetické bezpečnosti prostřednictvím spolupráce, pokud jde o dlouhodobé stabilní a bezpečné dodávky a přepravu energie... do nových dohod o přidružení nebo jiných dvoustranných dohod mezi EU a partnerskými zeměmi by mohla být začleněna ustanovení o vzájemné energetické provázanosti“.

---

²⁷ Viz <http://register.consilium.europa.eu/pdf/cs/09/st08/st08435.cs09.pdf>

2.4 Otázka energetické bezpečnosti

Jak již bylo naznačeno výše, za klíčovou lze v souvislosti s Východním partnerství bezpochyby považovat otázku energetické bezpečnosti. Evropská unie je nucena dovážet přibližně 80 % své spotřeby ropy, v případě zemního plynu jde o 60 %, přičemž je jisté, že spotřeba ropy v nadcházejících letech poroste. V Zelené knize evropská strategie pro udržitelnou konkurenceschopnou a bezpečnou energii z roku 2006 se mj. uvádí: „Nebudeme-li schopni zvýšit konkurenceschopnost energie z domácích zdrojů, bude v příštích 20 až 30 letech přibližně 70 % energetických požadavků EU, v porovnání s 50 % v současné době, uspokojováno dováženými produkty - částečně z regionů ohrožených nestabilitou. Zásoby jsou koncentrovány v několika málo zemích. V současné době je zhruba polovina spotřeby zemního plynu v EU pokryta dodávkami z pouhých tří zemí (Rusko, Norsko a Alžírsko). Podle současných tendencí by se závislost na dovozu zemního plynu během příštích 25 let zvýšila na 80 %“.²⁸

Zdaleka největším dodavatel ropy i plynu na trh EU je přitom Rusko. Evropská unie, fatálně závislá na dovozu ropy i plynu, je ve více než nesnadné situaci z hlediska problematičnosti jejich možných dodavatelů. V případě ropy má kromě Norska z hlediska své geografické polohy na výběr Rusko, Saudskou Arábii, Libyi a Írán. Vzhledem k technickým možnostem transportu je ale každopádně podstatně snazší diverzifikovat zdroje ropy než zemního plynu, který je v současné době považován za nejzranitelnější součást evropského energetického sektoru (tamtéž). Navíc v roli odběratelů strategických nerostných surovin EU stále více konkurují rychle rostoucí ekonomiky v Asii, v první řadě Čína.

Situace dopravy energetických surovin z postsovětských států je komplikována faktem, že příslušné ropovody a plynovody byly budovány napříč SSSR bez ohledu na hranice jednotlivých republik. V současné době vzniká řada sporů o tranzitní poplatky i údržbu produktovodů.

Jižní koridor (South Corridor) je projekt výstavby tranzitních cest pro dopravu energetických zdrojů z oblasti Kaspického moře, které by byly nezávislé na ruském území. Klíčovou zemí je Ázerbájdžán, jako producent ropy i plynu, ale i jako tranzitní země pro plyn ze Střední Asie – konkrétně Turkmenistánu. Důležitá je dohoda s Kazachstánem. Nicméně přívod turkmenského plynu je podmíněn zatím pouze hypotetickou realizací transkaspického plynovodu, dokud k ní nedojde, jedná se pouze o ázerbájdžánské zdroje. Z politických důvodů není v současné době relevantní uvažovat o využití íránských zdrojů.

---

²⁸ Zelená kniha evropská strategie pro udržitelnou konkurenceschopnou a bezpečnou energii http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_document_cs.pdf

Velký zájem podílet se na Jižním koridoru má Gruzie, a to nejen z důvodů možných zisků v podobě surovin i příjmů za tranzit, ale aby tak zároveň i strategicky posílila své postavení vůči Západu. Poslední tranzitní zemí mimo EU by mělo být Turecko. O možnosti využít území Ukrajiny se rovněž uvažuje, nicméně je upřednostňována turecká varianta, navzdory tureckým nátlakům ohledně jeho podílu na zisku.

Zelená kniha dále říká, že „s více než 450 miliony spotřebitelů představuje druhý největší trh s energií na světě. Jedná-li jako jeden celek, má dostatečnou váhu, aby ochránila a prosadila své zájmy“. Nicméně v současné době je jedním z klíčových rysů evropské energetické politiky právě fakt, že i její vnější aspekty nadále zůstávají zcela v kompetenci členských států, přičemž existuje několik rozhodných odpůrců myšlenky tento stav změnit (Cupalová 2008 in Energetická bezpečnost – geopolitické souvislosti (eds.), str. 164).

Rusko, schopné identifikovat nespokojenost Evropy s vlastní energetickou bezpečností“ a pochopit výhody, pokud o otázkách energetiky a energetických surovin nadále paralelně jedná s jednotlivými národními státy, uzavírá s nimi partikulární „energetická spojení“. Kromě nejzřetelnějšího příkladu Německa a Itálie se to týká především Bulharska, Řecka či Maďarska (Anochin in Energetická bezpečnost – geopolitické souvislosti (eds.) 2008, str. 231)

2.5 Zájmy a identity v rámci EU

„Je-li evropský sen pacifický a unitární, materiální skutečnosti jsou ve větším kontrastu; ukazují protiklady zájmů, konflikty v jednotlivých přístupech, zkrátka divergence zájmů, konflikty v jednotlivých přístupech...divergence vizí jako logické důsledky základní diverzity kontinentu ve chvíli, kdy přistupuje k bezprecedentní konvergenci svého vnímání a svých projektů“ (Foucher 2002, str. 54)

Diverzita zahraničně politických zájmů jednotlivých členů Evropské unie se přímo úměrně zvyšuje s narůstáním jejich počtu, ale i celkovým vývojem geopolitické situace. Je sice možné hledat mnohé příklady již z doby studené války, jako byla německá „ost politik“ nebo především francouzské snahy o vytvoření alternativy k mocenskému postavení Spojených států.

Jestliže ekonomickou i geopolitickou racionalitu vztahů EU s Ukrajinou nikdo nepopírá a samostatné vyjednávání hlubších smluv s touto zemí má širokou podporu napříč Unií, prohlubování vztahů s ostatními státy Východního partnerství, které současně znamená potenciální ohrožení vztahů s Ruskem, vyvolává vícero otázek po jeho smyslu, zejména

v případě většiny „starých“ členských států EU. Pokud jsou už některé nové východní členské státy EU značně vzdálené a povědomí o jejich diferenciaci více než mlhavé, pak například konkrétní zájem Španělska a Portugalska na stabilizaci jihokavkazského regionu je jen těžko představitelný. Podobně lze ale argumentovat v případě severovýchodních a východních států a jejich potřeby stability ve Středomoří.

Počátek Evropské politiky sousedství lze datovat do roku 1995, kdy byla v Barceloně spuštěna tzv. „Euro-Mediterranean Partnership Initiative“. Z této iniciativy se postupně zrodil projekt „Unie pro Středomoří“. Prezentovaná jako úspěch tzv. „jižních států“ EU jako celku, je ze všeho nejvíce modelovaná na základě dlouhodobých francouzských strategických perspektiv. Zároveň může posloužit jako konkrétní příklad toho, jak Francie dokáže využívat „možnosti na evropské úrovni uplatňovat speciální francouzské zájmy a vztahy... a toho, jak do úzce zaměřených francouzských bilaterálních dohod, politických i finančních, dokáže zapojit celou EU“ (Blunden in Manners, Whitman 2000, str. 75), neboť od počátků evropské integrace lze pozorovat, že „francouzští vůdci jsou vždycky angažováni v dvouúrovňové hře – národní a evropské“ (Manners, Whitman 2000, str. 23).

Jestliže si jižní státy za společné evropské peníze zajišťují stabilitu ve svém bezprostředním sousedství, nemají nové státy podobný nárok? Je poměrně logické, že nové členské státy chtějí stabilizovat situaci na svých východních hranicích a mají zájem podporovat růst stability a prosperity ve své blízkosti, stejně jako šíření evropských hodnot.

Německo se okamžitě po roce 1989 soustředilo nejen na své sjednocení, ale zároveň vehementně podporovalo sbližování EU se svými sousedy. Dagmar Moravcová v roce 2000 napsala, že „bezpečnostní zájem Německa velí zajistit stabilitu východu – integraci střední a východní Evropy a vytvořením partnerství mezi Evropou a Ruskem“ a „pokud to nebude moci učinit v rámci EU, pokusí se o to vlastní, tradiční cestou“ (Moravcová 2000, str. 45).

Německo, nyní z tohoto hlediska plně uspokojeno členstvím svých východních sousedů v EU, ale i v NATO, se nyní soustředí na svůj další zásadní cíl. Neboť pro praxi evropské politiky Německa patří mezi nejdůležitější cíle stabilizované vztahy s Ruskem a „snaha stát se průkopníkem zmírňování napětí s Ruskem“ (tamtéž). Německo, které „investovalo obrovské množství energie do budování vztahu vzájemné důvěry s Ruskem“ (tamtéž), reaguje na jakékoli aktivity ohrožující dobré vztahy s Ruskem značně negativně. Například už dva měsíce po skončení rusko-gruzínských bojů německá kancléřka Merkelová

byla v Moskvě jednat o rozsáhlém energetickém kontraktu.²⁹ Nicholas Kulish k tomu v International Herald Tribune poznamenal: „Německo bojuje, aby zachovalo své úzké obchodní, kulturní a diplomatické vazby s Ruskem, tak jak to činilo od konce studené války – a v některých ohledech už dlouho předtím” (Kulish 2008: „As Russia rises, a test for Berlin“)

Byla-li pro Německo po roce 1989 klíčovým cílem integrace středoevropských sousedů a partnerů do EU a NATO, neboť si od ní slibovalo zásadní stabilizaci „svého“ prostoru, a bylo tak jeho hlavním proponentem, paralelně vyvíjelo mimořádnou zahraničně politickou aktivitu k uklidňování a zmírňování ruských antagonismů vůči tomuto procesu. „Německo také soustavně pracovalo na zapuštění svých bilaterálních konzultačních mechanismů do dohod o partnerství a spolupráci mezi EU a Ruskem, stejně jako mezi NATO a Ruskem“ (Aggestam in Manners, Whitman 2000, str. 75).

Jestliže tedy Německo dominovalo před rozšířením EU v roce 2004 unijní „východní politice“ a víceméně bylo hlavním určovatelem její orientace, se vstupem Polska s jeho ambicemi být regionální mocností a dalších států, např. České republiky, se tato situace změnila v jeho neprospěch. Fakt, že k přijetí Východního partnerství v rámci EU došlo navzdory jeho nevoli, je více než signifikantní. Lze tak spekulovat i o strategickém narušení pozice Německa jako dominantního určovatele „východní politiky Evropské unie“, o které se Polsko pokoušelo již od okamžiku svého vstupu do EU.

Mezi členskými státy je Německo největším ruským obchodním partnerem, druhou pozici zaujímá Itálie, která rovněž vytvořila s Ruskem významné obchodní vztahy v oblasti energetiky (Cianciara 2009, str.39). Společně s Nizozemím, uskutečňují Německo a Itálie s Ruskou federací 47,8% jejího obchodního obrátu se zeměmi EU.³⁰

Francie by sice zřejmě rovněž preferovala chápavější postoj k ruským obavám, navíc právě ona společně se Španělskem vyjádřila pochybnosti o míře svého potenciálního užitku z Východního partnerství³¹. Na druhou stranu lze předpokládat, že jí i Španělsku přeci jen více záleží na možnosti vlastní realizace v oblasti Středomoří, o jejímž přínosu pro sebe naopak mohou recipročně pochybovat středoevropské a severské státy. Francouzský prezident Sarkozy se v době svého předsednictví v EU v srpnu 2008 významně angažoval v dojednání příměří mezi Gruzii a Ruskem. Francouzský ministr zahraničí Bernard Kouchner pak dva

---

²⁹ Jednalo se o podpis dohody mezi ruským státní energetickým koncernem Gazprom a německým E.ON, kterým německá firma získala podíl na obrovském plynovém nalezišti na Sibiři. (zdroj: International Herald Tribune, 2. 12. 2008)

³⁰ <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/rusko-zahranicni-obchod-zeme/6/1000580/>

³¹ Schäffer, Sebastian: Russia and the Eastern Partnership: from zero-sum to positive-sum <http://www.opendemocracy.net/od-russia/sebastian-sch%C3%A4ffer/russia-and-eastern-partnership-from-zero-sum-to-positive-sum>

roky po konfliktu ve Tbilisi řekl, že „Rusko musí vyklidit území Gruzie a Francie musí uplatňovat maximum sil, dokud se tak nestane“.³²

Bulharsko, Rumunsko a Řecko se obávají Východního partnerství kvůli případnému upozadění projektu Černomořské synergie (Black Sea Synergy), v němž kromě nich je zainteresováno pět z šesti partnerských zemí (neúčastní se pouze Bělorusko), ale také Ruská federace. Jedná se o regionální iniciativu, která hodlá hledat, formulovat a prosazovat společné zájmy černomořského regionu, včetně propojení s BSEC (organizací Černomořské ekonomické spolupráce), ale také např. Černomořskou komisí pro ochranu Černého moře.

Velká Británie zastává opatrnou, ale nikoli odmítavou pozici. Ostražitá vůči prohlubování evropské integrace, zejména skrze institucionalizaci, zastává britská diplomacie tradiční postoj „ponechávat si otevřené různé dveře“ a dokonce i „pokud jde o konečné hranice, chce si ponechat všechny varianty otevřené s tím, že čas a směr bude určován možnostmi“ (Peterson 2003, str. 32). Jednoznačnou pozici zastává ohledně Běloruska, kdy ministerstvo zahraničí na svých webových stránkách deklaruje, že „Británie plně podporuje účast Běloruska jako plného a rovnocenného člena Východního partnerství“.³³ Ve vztahu k Rusku je třeba připomenout rok 2007, kdy se britsko-ruské vztahy „dostaly na bod mrazu v souvislosti s aférou Litviněnko“ (Ziegler 2008, str. 137). Velká Británie po rusko-gruzínském konfliktu byla jedna ze zemí, která otevřeně podpořila urychlené přijetí Gruzie a Ukrajiny do NATO. Učinil tak mj. několikrát britský ministr zahraničí David Miliband, který dokonce ve svém článku „Russia will not benefit from its aggression“ pro The Times z 19. 8. 2008³⁴ napsal: „Invaze do Gruzie byla naprosto neospravedlnitelná a my zesílíme svou podporu pro její vstup do NATO“.

Postoj Finska je značnou měrou determinován skutečností, že „potřeba udržovat přátelské bilaterální vztahy s Ruskou federací... je stále primárním zájmem finských policy makers“ (Miles in Manners, Whitman 2000, str. 185). Tzv. finlandizace, proces balancování původně velice křehké nezávislosti Finska na SSSR, sice s jeho rozpadem ztratila na naléhavosti, nicméně „Finsko bude vždy muset brát ohledy na bezpečnostní zájmy svého většího souseda, má-li být jeho zahraniční politika úspěšná“ (tamtéž). Jakkoli by mohl být zásadní finský antagonismus pochopitelný (mj. napadení Finska v rámci druhé světové války Sovětským svazem, jemuž se Finsko ubránilo, přesto po válce bylo nuceno kvůli

³²http://www.lidovky.cz/gruzie-zahajila-jednani-o-asociaci-k-eu-dhb-/ln_noviny.asp?c=A100716_000103_ln_noviny_sko&klic=237966&mes=100716_0

³³<http://ukinbelarus.fco.gov.uk/en/about-us/working-with-belarus/eastern-partnership>

³⁴http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article4560698.ece

spojeneckým dohodám přenechat SSSR Karélii), Finsko se k švédsko-polské iniciativě otevřeně nepřihlásilo.

Jasného veřejného připojení se k deklaraci se přitom poměrně pravděpodobně vyvarovaly i další země, žijící v bezprostředním ruském sousedství a mající dostatek důvodů k protiruským postojům, a to pobaltské státy.

2.6 Iniciátoři Evropského partnerství

Ideu Východního partnerství vypracovaly Švédsko a Polsko společně, prvním viditelným výsledkem této spolupráce bylo zveřejnění koncepčního dokumentu (non-paperu)³⁵ v květnu 2008. V rané fázi se k úsilí o jeho prosazení přidala Česká republika. To, že se projekt podařilo prosadit do evropských struktur a Východní partnerství oficiálně spustit, se dá do značné míry považovat za jeden z významných okamžiků v praxi Evropské unie.

Navzdory různým tvrzením nemůže Východní partnerství neovlivnit vztah Ruska a EU, neboť i kdyby nedošlo k faktickému ohrožení ruských zájmů, což je více než sporné, Rusko ho jako hrozbu vnímá a de facto na něj jako na potenciální hrozbu reaguje. Vztah k Rusku vzhledem k jeho roli v mezinárodním systému patří pro EU mezi klíčové – je to jeho největší soused a v neposlední řadě také dodavatel ropy a plynu.

Přesto se třem státům, které vstoupily do EU poměrně nedávno, Švédsko v roce 1995, Polsko a Česká republika pak v roce 2004, podařilo tento projekt prosadit – navzdory nelibosti (Německo), neochotné toleranci (Francie) a pouze velmi opatrné podpoře (Velká Británie) - tří zemí, jež jsou považovány za klíčové hráče EU (např. Siedentop 2000, str.139). Ukázaly, co je možné, co dokáží prosadit i tzv. „menší“ státy, pokud postupují koordinovaně a správně využijí unijní mechanismy.³⁶ České republice, Polsku a Švédsku se navíc podařilo na svou stranu získat Evropskou komisi. Kromě prosazení svého projektu a potažmo zájmů se jim pak podařilo dosáhnout ještě dalšího strategického vítězství – uzmout Německu jeho dlouholeté dominantní postavení hlavního určovatele „východní politiky“ EU.

Také některé další státy, které mají jako jednu ze svých zahraničně politických priorit vztahy a jejich rozvoj se zeměmi východní Evropy, ať už jsou jejich další důvody jakékoli, podporují projekt Východního partnerství jako adekvátní kompenzaci Unie pro Středomoří, kde se realizují především mocenské zájmy tzv. jižních států (zejména Francie, dále Itálie a

³⁵ K dohledání např. na <http://www.msz.gov.pl/files/PARTNERSTWO%20WSCHODNIE/1en.pdf>

³⁶ „EU je typická rozdílem mezi formálními pravidly a reálným procesem negociace...charakter evropských institucí a neformální zásady jejich chodu jsou dále komplikovány konkrétními pravidly, které mají za následek nepředvídatelnost politické agendy“ (Fiala, Pitrová in Fiala (eds.), str. 89)

Španělska). Mezi časté argumenty dále patří, že koherentní model spolupráce EU s východními partnery doposud chyběl, přičemž pro Středomoří již vytvořen byl.

Projekt, jenž je pro Unii tak zásadní zejména svým ruským kontextem, se dostal mezi politické priority EU. Tím, že se iniciátorům podařilo o svém projektu přesvědčit příslušné instance v rámci Evropské komise a s jejich pomocí prosadit jako oficiální politiku EU, získali mimořádně významného spojence, neboť celý proces vyjednávání v rámci Východního partnerství ze strany EU je oficiálně veden právě Komisí (v unijním žargonu se používá formulace, že je jí „administrován“) a členské státy se na něm přímo nepodílí.

Projekt Východního partnerství byl pro Českou republiku jednou z klíčových priorit jejího předsednictví v Radě EU v první polovině roku 2009.³⁷ Ani pád vlády v jeho průběhu a následný nástup dočasněho kabinetu nic nezměnil na jeho zařazení mezi hlavní dlouhodobé zájmy české zahraniční politiky.³⁸ Oficiální zahájení Východního partnerství a přijetí příslušné deklarace na pražském summitu v květnu 2009 pak po skončení předsednictví bylo českou vládou označeno za jeden z jeho klíčových úspěchů a splněných cílů.

Naléhavost, se kterou Východní partnerství prosazuje Polsko se svými spojenci, naráží, jak již bylo řečeno výše, na značné nepochopení u dalších členských států zejména ze „staré Evropy“, stejně jako jejich protiruské postoje. Nesdílejí historickou zkušenost Polska a českých zemí o následcích neuspokojivé geopolitické situace bez skutečných bezpečnostních záruk z období mezi první a druhou světovou válkou, jež vyústila v jejich okupaci, stejně jako co to znamená být státem ekonomicky i politicky závislým na Moskvě - ačkoli v případě České republiky jsou zdroje všeobecných protiruských postojů historicky mnohem mladšího původu.

Jestliže odpor k SSSR v důsledku procesů po druhé světové válce zasáhl pouze některé skupiny obyvatelstva, trauma roku 1968 však znamenalo zásah téměř celé společnosti. Jakkoli se invaze účastnila vojska celého Varšavského paktu s výjimkou Rumunska, český národ ji vnímal, a v průběhu let tato interpretace zesiluje, jako „ruskou invazi“. Obrazy hrdinných rudoarmějců tak vystřídali ruští barbaři, přepadající mírumilovné české země.

---

³⁷ Například viz Zpráva Ministerstva zahraničních vztahů ČR za rok 2009: „České předsednictví investovalo mnoho energie a politického kapitálu do zahájení projektu Východního partnerství“ (str. 26), a zejména pak „v souladu s dlouhodobými prioritami české zahraniční politiky v regionu východní Evropy bylo nesporným úspěchem českého předsednictví dokončení jednání o Východním partnerství“ (str. 120).

³⁸ Viz http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vychodni_partnerstvi.html. Volební výsledek květnových voleb 2010 dává tušit, že tomu bude tak i nadále, neboť jeho hlavní čeští proponenti, Karel Schwanzberger (tehdy i nyní ministr zahraničních věcí) a Alexandr Vondra jako ministr obrany, jsou znovu členy Vlády ČR. Přestože otázka Východního partnerství není předmětem veřejného povědomí, natož diskuse v ČR, a tudíž nijak nezasáhla do volební kampaně, lze jen spekulovat, jak by se situace vyvíjela, pokud by vládla ČSSD, zejména s Jiřím Paroubkem jako premiérem. Na druhou stranu je třeba se vyvarovat jednoznačného rozdělení ČSSD proruská, ODS protiruská.

Zejména pro českou veřejnost to byla „nová stránka v učebnici dějin“ a zbytky českého rusofilství byly vážně ohroženy (Wandycz 1998, str. 243). Část českého obyvatelstva v sobě nese averzi a apriorní nedůvěru vůči všemu ruskému nadále, jež jsou pak reprezentovány i v rámci politické scény.

2.6.1 Polsko – case study

Poláci jsou přímými sousedy Běloruska a Ukrajiny, v každé z těchto zemí pak žije početná polská menšina, historicky pak byly v několika různých etapách a podobách součástí někdejších polských státních útvarů. Tradiční polskou ambicí je přitom být regionální mocností s patřičným politickým vlivem v oblasti.

Tak jako jiné státy má bezpochyby Polsko zásadní zájem na prosperujícím a bezpečném sousedství, stejně jako na co nejlepších vztazích se svými sousedy na základě společných hodnot. Je racionální úvahou pro Polsko snažit se tak jako předtím Německo, „aby bylo obklopeno státy stabilizovanými prostřednictvím jejich sounáležitosti k politické Evropě“, jak toho předtím docílila také Francie po začlenění Španělska (zbývá pouze Švýcarsko)“ (Foucher 2002, str. 65).

Složitá a konfliktní historie rusko-polských vztahů je zdrojem pro úvahy o výhodnosti pro Polsko vytvořit si jakýsi sanitární kordón mezi sebou a Ruskem. Ruskem, které se i jako carské impérium i v podobě Sovětského svazu pokaždé účastnilo na všech historických děleních Polska jako kořisti a jeho následném vymazání z mapy jako státu.³⁹ Z původního území Rzeczpospolité⁴⁰ si právě Rusko uzmulo 62 % území a 45% obyvatelstva (Wandycz 1998, str.126), čímž se v konečném důsledku mj. „přiblížilo Evropě“ a stalo jednou z klíčových mocností následného evropského vývoje (tamtéž). Masaryk ke konci první světové války mimo jiné napsal: „Rusko tlačilo se po staletí na západ a sice proti tomu pásmu malých národů, do kterého se tlačili Němci směrem na východ“ (Masaryk 1994, str. 136), Polsko si tuto zkušenost zopakovalo během druhé světové války.

---

³⁹ V 2. polovině 18. století vznikla tzv. barská konfederace, formace protirusky orientovaných polských vlastenců, „katolíků na samé hraně fanatismu“, která vyvíjela soustavné vojenské i diplomatické aktivity proti Rusku a především ruskou carevnou Kateřinou dosazenému poslednímu polskému králi Stanislavu Augustu Poniatowskému. „Konfederáti po řadu let bojovali jak s ruskými oddíly, tak s vojsky věrnými králi. Barská konfederace vyvolala a sama byla ovlivněna tak různými událostmi, jako bylo selské povstání na Ukrajině, pomoc Francie konfederátům posléze vypovězení války Rusku (tureckým) sultánem. Zrodila se „východní otázka“ v mezinárodních vztazích“ (Wandycz 1998, str. 120) Jedním z důsledků vítězství Ruska nad Tureckem pak bylo tzv. první dělení Polska v roce 1772. Kosciuszkoovo povstání po druhém dělení Polska v roce 1793 bylo zmasakrováno ruskou armádou, výsledkem bylo třetí, konečné dělení zbylého území Polska v roce 1795.

⁴⁰ Je třeba nezapomínat, že mnoho obyvatel zejména východních částí přitom nebylo etnickými Poláky, ale Litevci, Bělorusy a Ukrajinci.

Součástí polské národní mytologie je boj za svobodu proti ruským utlačovatelům, trvalá křivda rozbití slavného polského státu, ale také represe, kterými se vyznačovala následná etapa pod carskou vládou a jejími praktikami. Vymezování se vůči Rusku je tak tradiční polská národní priorita, plynoucí z jeho historické zkušenosti a sdílené paměti. Silné nacionální vědomí vedlo k uchování polské identity po více jak století neexistence národního státu, respektive daly vzniknout modernímu „národu bez státu“ (Wandycz 1998, str.126). Protiruské hnutí se svojí romanticko historickou ideologií bylo dokonce významnou součástí vědomí výlučné polské kolektivní identity stejně jako jazykově kulturní faktory (Loewenstein 1997, str. 234).

Znovuzrozené Polsko si po první světové válce pod vedením generála Józefa Pilsudského s jeho tzv. velkopolským nacionálním programem začalo nárokovat obnovení polského státu v jeho hranicích z 18. století, což znamenalo mimo jiné velkou část Běloruska a tzv. pravobřežní Ukrajinu jako integrální součást Polska (Nálevka 2000, str. 35).

Následkem byla rusko-polská válka v roce 1920. Poláci sice mírovou dohodou získali Západní Ukrajinu a Západní Bělorusko, ovšem za cenu toho, že „výsledky Řižského míru se staly trvalým neuralgickým bodem ve vztazích mezi Moskvou a Varšavou“ (Nálevka 2000, str. 35). Stalin se nijak netajil snahou o revizi hranic, paktem Molotov-Ribbentrop si pak zajistil mj. účast na „čtvrtém dělení Polska“ (Moravcová, Bělina 1998, str. 156), které zahrnul do svého projektu obnovy „imperiálního rozměru někdejšího Ruska“ (Nálevka 2000, str. 168), samozřejmě včetně Západní Ukrajiny a Západního Běloruska. Poláci Rusům nezapomněli katyňský masakr, ani to, že Stalin „záměrně nechal vykrvácet varšavské povstání“, aby „ve vzniklé krizi vytvořil prostor pro ofenzivní nástup komunistické rezistence“ (Nálevka 2000, str. 190).

Vedle realistických úvah je třeba nezapomínat na faktor tradičního polského mesianismu, který lze vztáhnout i na poslání „vyvést z područí ruské nadvlády“ další státy. Jestliže je to mezi evropskými zeměmi ponejvíce Francie, která sebe sama považuje a chová se jako „mission country“ (Manners 2000, str. 22), pak právě prodchnutí idejemi francouzské revoluce bylo málokde tak silné jako v Polsku, kde se ale transformovalo, ve spojení s romantickým nacionalismem, ve zmíněný „polský mesianismus“. Polsko se naučilo s odkazem na svůj osud cítit jako „Kristus národů“ (Wandycz 1998, str. 146), obětní beránek na cestě k osvobození ostatních trpících⁴¹. Bylo to také Polsko, které se z EU nejvehementněji angažovalo po rusko-gruzínském konfliktu ve prospěch Gruzie a žádalo co nejtvrdší reakci.⁴²

---

⁴¹ Vliv křesťanských myšlenek, tendence k hledání mystických paralel a vlastních posláních a zejména nepotlačitelné katolické vědomí Poláků jsou neoddělitelnou součástí polské historie. Byla-li sekularizace státu a

Dlouhodobější polskou orientaci na země, které jsou zařazeny do Východního partnerství, naznačuje například i fakt, že prioritními příjemci rozvojové pomoci přímo poskytované Polskem pro rok 2008 bylo na prvním místě jednoznačně Bělorusko, se zaměřením na podporu demokracie, lidských práv, dobrého vládnutí, především prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, školení samosprávy apod., a podporu běloruské kultury a jazyka. Na druhém místě pak byla Ukrajina, na třetím Afghánistán, na čtvrtém a pátém Gruzie a Moldávie.⁴³

2.7 Shrnutí

Evropská unie minimálně ve svých oficiálních projevech klade důraz na svůj odlišný specifický přístup. Výrok Roberta Kagana: „Evropa... považuje silová řešení za překonaná a žije v uspořádaném světě zákonů, předpisů, mezinárodních ujednání a spolupráce“⁴⁴ (Kagan 2003, str. 19), je sice příliš absolutizující, neboť např. EU či její jednotliví členové se v rámci své zahraniční politiky rozhodně nezřikají vojenské síly, nicméně se dotýká jedné z klíčových charakteristik Unie, jež je sama sobě evidentním příkladem efektivity modelu mezinárodní kooperace a možnosti existence systému sdružujícího „národní státy na smluvním základě směřujícím národní zájmy“ (Foucher 2002, str. 125).

Platí-li výše uvedené tvrzení, pak by pro EU mělo být více než logické široce uplatňovat kooperativní model, neboť na něm je založena její podstata, a logicky z něj vyplývá preference absolutních zisků. Evropská integrace, aniž jsou popírány mnohé její nedostatky, vykazuje jednoznačné úspěchy zejména v ekonomické rovině. Nicméně je také prostorem, v němž došlo k překonání mezinárodní anarchie v tom smyslu, že členské státy spolu sice nadále soupeří, nicméně nekalkulují s možnými riziky existenčního ohrožení ze strany kteréhokoli z dalších šestadvaceti zemí EU. Z tohoto hlediska představuje pro neorealisty neustálý problém, který se „do značné vymyká realistickému pohledu na

---

jeho oddělení od církve jedním ze závažných dějinných důsledků francouzské revoluce, pak naopak pro Polsko sloužila katolická víra vedle jazyka jako sebezpečující složka polské národní identity, zejména v období neexistence polského státu a během komunistické epochy byla mimořádně vlivným opozičním faktorem. „Národní a křesťanské hodnoty“ v Polsku do značné míry splývají dodnes (Wandycz 1998, str. 254).

⁴² <http://topics.blogs.nytimes.com/2008/11/07/poland-attacked-for-supporting-georgia/>

⁴³ Zdroj: Susová, Blažena: Rozvojová politika nových členských států, 2008 (http://www.rozvojovka.cz/rozvojova-politika-novych-clenskych-statu-eu_228_12.htm)

⁴⁴ Podle Kagana si pouze Evropa může dovolit díky svému jedinečnému postavení s americkým vojenským potenciálem v zádech onen zvláštní luxus žít v „kantovském světě věčného míru“, zatímco zbytek světa se potýká s „hobbesovským bezvládním“. „Věčný mír“ mezi demokraciemi, jež spolu neválčí, bezpochyby patří mezi „evropské sny“, nicméně reálně EU tuto politiku uplatňuje pouze uvnitř svých hranic. Navenek se ponejvíce řídí „lockeovskou logikou spolupráce“, kdy ji výrazně upřednostňuje, nicméně někteří její členové se zároveň dokáží angažovat i vojensky, např. účast Velké Británie, Polska a dalších na válce v Iráku nebo v Afghánistánu.

mezinárodní vztahy“, neboť v první řadě představuje příklad „dlouhodobé spolupráce států na demokratickém základě, tedy přesně toho, k čemu by podle realistů nemělo dojít“ (Drulák 2003, str. 188).

Hlavní nedostatky pokusů neorealistů vysvětlit tento proces jako produkt bipolarity se projeví po rozpadu sovětského bloku. Neorealisté totiž zároveň předpokládali, že „konec studené války bude znamenat i konec evropské spolupráce“ (Drulák 2003, str. 190). V této souvislosti bývá často citován článek Johna T. Mearsheimera „Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War“ z roku 1990, kde mj. říká, že tím, že Spojené státy plnily roli nejvyššího arbitra v rámci NATO, byly vztahy mezi státy Evropských společenství v období studené války de facto oproštěny od efektů anarchie, a tedy i obav o relativní zisky a obsesí s autonomií. Předpokládal, že bude-li odstraněna přítomnost sovětské hrozby vůči západní Evropě tím, že sovětská vojska opustí země Varšavské smlouvy, v důsledku čehož se také americké síly vrátí domů, vztahy mezi státy Evropského společenství se fundamentálně promění a „západoevropské země se začnou jedna na druhou dívat s většími obavami a podezřením, tak jak to dělaly po staletí před nástupem studené války“. Podle Mearsheimera se pak měly následně znovu začít zabývat otázkou nerovnováhy v ziscích, stejně jako obavami ze ztráty své autonomie, která nezbytně nutně vyplývá ze spolupráce. Mearsheimer z toho vyvodil, že „spolupráce v tomto novém řádu bude mnohem obtížnější, než byla ve studené válce. Konflikt bude mnohem pravděpodobnější“ (Mearsheimer 1990, str. 5 – 56).

Nicméně by bylo extrémně naivní nepředpokládat, že Unie i její jednotlivé členské státy jsou povzneseny nad obvyklé velmocenské hry. Složení zemí Východního partnerství bezpochyby není náhodné. Pokud by šlo jen o poslední „nepodchycené“ země evropského kontinentu, pak je zařazení jihokavkazských států nadbytečné. Jejich společné znaky jsou především postsovětská minulost, historické potýkání se s vlivem Moskvy v různém rozsahu a podobě, současná ekonomická závislost na Rusku a možnost poskytnout Evropě zdroje či území k tranzitu energetických surovin, nezávislé na Rusku.

Východní partnerství se jeví jako složitě rozehraná partie zejména v energetickém kontextu. Na první pohled je přímým ohrožením nevyhnutelné nutnosti dovážet z Ruska. Na druhou stranu vytváří zázemí pro navýšení spolupráce se zeměmi, která může do jisté míry vést ke snížení vyděračského potenciálu Ruska.

Evropská unie jako celek se rozhodla pro ucelenou koncepci své sousedské politiky. S ohledem na specifické zájmy svých členů přijala projekt Východního partnerství jako vyvážení realizace zájmu jiných svých členů v Unii pro Středomoří. Evropská unie se tak jako jiní mezinárodní aktéři s porovnatelným potenciálem snaží o šíření svých principů a hodnot,

kteřé považuje z hlediska své zkušenosti za zdroj dobrých vztahů, stability, demokracie, právního řádu a ekonomické prosperity. Evropská unie skrze Východní partnerství se snaží rozšířit sobě přátelské prostředí a realizovat potenciál svého vlivu.

Celková koncepce Evropské unie pak v tomto ohledu odráží zájmy a postoje pouze některých svých členských států. Polsko, Švédsko a Česká republika na základě vlastních historických zkušeností i názoru o užitečnosti dostatečného vlivu v oblasti jsou hlavními iniciátory. Jiné země, zejména Německo a Itálie, které mají v současné době s Ruskem nadstandardní (nejen) ekonomické vztahy, zejména v oblasti energetiky, považují riziko tohoto projektu za příliš vysoké ve srovnání s jeho možnými přínosy. Podobný postoj by zřejmě zastávala i skupina zemí v čele s Francií, lze však předpokládat, že je pro ně natolik prioritou Unie pro Středomoří, aby z pragmatických důvodů zajištění si podpory pro své priority přistoupily na projekt Východní partnerství. Iniciátory a stoupenci druhého projektu je totiž chápán mj. jako kompenzace realizace zájmů jižních států prostředky Evropské unie jako celku.

Další riziko Východního partnerství je spatřováno v zdvojování struktur skrze přílišný počet regionálních iniciativ EU. Bulharsko, Rumunsko a Řecko upřednostňují Černomořskou synergii, již jsou účastníky. Nicméně tyto tři země nemohou jednat a uzavírat dohody jménem EU. Přesto byla uznána jako součást ENP.⁴⁵

Jakkoli se toho některé státy EU obávají, je minimálně v krátkodobém horizontu více než odvážné považovat Východní partnerství za předstupeň členství zemí v EU. Jejich situace není ani zdaleka srovnatelná s někdejší postavením pobaltských zemí či Bulharska s Rumunskem. Ekonomické rozdíly mezi těmito zeměmi a státy Partnerství jsou výraznější než mezi novými členskými státy v roce 2004 a 2007 a starou EU, přičemž již tento rozdíl dokázal vzbuzovat mimořádné obavy.

Jednou ze zásadních otázek spojených s Východním partnerstvím je, proč vůbec bylo třeba vytvářet tento ucelený model a nezachovat původní formy spolupráce v rámci ENP. Jistě se mu takto dostalo větší pozornosti, kterou by možná na sebe jinak strhávala Unie pro Středomoří. Nicméně rozhodujícím faktorem mohla být i víra, že tak spíše může dojít k rozvoji spolupráce mezi těmito zeměmi.

---

⁴⁵ http://ec.europa.eu/external_relations/blacksea/index_en.htm

3. Partnerské země – nesourodé spojení

Státy bývalého sovětského bloku jsou v některých případech rozdělovány na střeoevropský, balkánský (jihoevropský) a postsovětský areál (Holzer, Balík 2007, str. 15). Po roce 1989 přitom došlo k téměř okamžitému a bezvýhradnému přimknutí střeoevropského areálu k západní Evropě, resp. EU. V případě balkánského pak pouze částečnému a komplikovanějšímu, nicméně dnes v rámci něj již není žádný stát, jež by nedeklaroval své evropské (ve smyslu unijní) ambice. EU má ve vztahu k Balkánu mimo EU ve srovnání s jinými poměrně zřetelně definovanou politiku.

Postsovětský je možné dále rozdělit na reál baltský, slovanský, kavkazský a střeoaasijský (tamtéž). Baltské státy, jak již bylo zmíněno výše, okamžitě sledovaly cíle totožné se střeoevropským regionem, přičemž ony samy vnímaly výsledek svého snažení jako fatální otázku své další existence. Střeoaasijský region je v současné době místem střetů zájmů nikoli pouze EU a Ruska, ale velice aktivně také USA, ale i Číny a dalších států, zejména kvůli své strategické poloze i energetickým zásobám, navzdory charakteru místních režimů. Je proto zvláštním světem sám pro sebe, kdy morální principy ustupují zcela pragmatickým zájmům.

Východní partnerství v sobě spojuje pokus vytvořit platformu pro koherentní politiku Evropské unie vůči zemím slovanského a kavkazského postsovětského areálu najednou, což je poměrně nesnadná výzva. Následující podkapitoly se pokusí zanalyzovat situaci v celku, další kapitoly se zmíněným jevům budou věnovat podrobněji, s postupným zaměřením na detailnější popis specifické situace a obtíží každé jednotlivé země.

3.1 Hlavní zdroje problémů

Každá z šesti zemí, jež byly EU přizvány do projektu Východního partnerství, se potýká s řadou zásadních problémů, jež v mnoha případech zásadně ohrožují jejich vnitřní stabilitu, popřípadě trpí jednoznačnými deficity v oblasti lidských práv a občanské svobody. Bez výjimky je lze - minimálně v evropském kontextu – vnímat za více než problematické, se značným rizikem přechodu konfliktů z potenciálních do aktuálních.

Ukrajina, která by dle unijních úvah měla být jakousi „vlajkovou lodí“ Partnerství, neboť jakkoli zmítaná svým vnitřním rozdělením i obrovskou korupcí a dalšími nemalými problémy je v rámci této skupiny stále jednoznačně nejvíce „evropská“ ve smyslu ukotvená v evropském prostoru, ekonomicky nejsilnější a svým způsobem také nejčitelnější partner.

Jakkoli to část EU vnímá jako tragédii a „ztrátu“ Ukrajiny ve prospěch Ruska, lze jen těžko popřít, že současný prezident Ukrajiny Janukovyč byl zvolen v demokratických volbách a jako takový je mnohem přijatelnějším partnerem k jednání s EU, způsobilým hovořit o demokracii, než v podstatě všichni hlavní představitelé ostatních zemí.

Zpráva americké nevládní organizace Freedom House za rok 2009 „Freedom in the World“⁴⁶, která se snaží poměřovat politické a občanské svobody, respektive míru demokratičnosti té které země, označila za svobodnou zemi právě pouze Ukrajinu.⁴⁷ Mezi částečně svobodné zařadila Arménii, Gruzii a Moldávii. Ázerbájdžán a Bělorusko pak byly klasifikovány jako nesvobodné státy.

Evropská unie tak de facto požaduje za slib ekonomických a dalších výhod řadu hospodářských i demokratizačních reforem, včetně vytváření občanské společnosti a potírání korupce, po státech, v jejichž čele stojí mimo jiné „poslední diktátor Evropy“ Lukašenko (Bělorusko), hlava nachičevanského klanu Alijev, jenž toto postavení zdědil společně s funkcí prezidenta po svém otci (Ázerbájdžán) a gruzínský prezident Saakašvili, jehož chování vůči vnitropolitické opozici lze, pokud opomineme diskuse o jeho roli v rusko-gruzínském konfliktu, označit za značně problematické.

Kromě Běloruska má každá ze zemí problémy s vlastní teritoriální integritou. Moldávie s Podněstřím, Arménie a Ázerbájdžán se přou o Náhorní Karabach, nezávislost na Gruzii vyhlásily Abcházie a Jižní Osetie. Ukrajinským problémem je s rozdílnou intenzitou projevovaný separatismus Krymské republiky. EU se obává zneužití případných výhodných smluvních podmínek pro dovoz na své území skrze nelegální a nekontrolovaný pohyb zboží přes Moldávii a Gruzii, respektive hraniční přechody, které jejich vlády nekontrolují a označují za ilegální - z Ruska do Abcházie a Jižní Osetie a mezi Ukrajinou a Podněsterskou republikou.

Když v roce 1992 Piotr S. Wandycz psal o omezených šancích zásadních hospodářských reforem v postkomunistických státech na úspěch, pokud „se radikálně nezmění mentalita společnosti“, v níž si lidé „zvykli na systém, v němž úplatky, konexe, obcházení práva, nedostatek motivace pro zvyšování jakosti vykonávané práce a kvalifikace byly provázeny nejen nízkými platy, ale také nízkými požadavky“ (Wandycz 1998, str.254), pak podobné výroky je možné o všech zemích Východního partnerství používat v podstatě dodnes .

---

⁴⁶ http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw10/FIW_2010_Tables_and_Graphs.pdf

⁴⁷ Třebaže skončila mezi zeměmi Východního partnerství nejlépe, tak minimálně do tzv. oranžové revoluce byla vnímána jako příklad „permanentní tranzice“, zejména kvůli „přetrvávání fluidních systémových charakteristik realizace politické moci“ (Holzer, Balík 2007, str. 38)

Všechny země jsou zmítané korupcí⁴⁸, v mezinárodním srovnání je v tomto ohledu nejhorší Ukrajina, která se za rok umístila na 146. místě⁴⁹, ve spodních příčkách se nachází také Ázerbájdžán (143.), Bělorusko (139.) a Arménie (120.). Nejlépe je na tom Gruzie (66.), Moldávie skončila 89.

Podle často citovaného indexu ekonomické svobody⁵⁰, který poměřuje 183 zemí z hlediska svobody obchodu, zahraničního i v rámci vnitřního trhu, investiční svobody a ochrany vlastnických práv, kromě ekonomické svobody žebříček hodnotí i další socio-ekonomická data: politickou svobodu, míru chudoby, rozvoj lidského kapitálu, realizaci reforem směřujících k volnému trhu atd. Za rok 2009 se zejména díky svým progresivním ekonomickým reformám posunuly na 31., respektive 32. místo Arménie a Gruzie⁵¹, na 99. místě Ázerbájdžán. 120. skončila Moldávie, 152. Ukrajina a Bělorusko se svým centrálně plánovaným hospodářstvím až na 167. místě.

3.2 Motivační faktory

Společnou motivací pro všechny země, na kterou EU hodně spoléhá, jsou právě potenciální obchodní výhody a s ním spojený růst vlastní prosperity. Hlavní obchodní aspekty Východního partnerství navazují na obecné principy Evropské politiky sousedství. Ta již před jeho zahájením disponovala individuálními „akčními plány“ pro každou ze zemí, s výjimkou Běloruska pro něj žádný Akční plán dosud z důvodů nedostatečné vzájemné spolupráce i nespokojenosti EU s běloruskými poměry aktivován nebyl. Nejnověji situaci ohledně možností obchodních vztahů Běloruska zásadně zkomplikoval jeho vstup do Celní unie společně s Ruskem a Kazachstánem.⁵² Pokrok v naplňování Akčních plánů ENP je monitorován a od roku 2006 každoročně vyhodnocován v hodnotících zprávách. Pokrok ostatních pěti partnerských zemí při naplňování obchodních aspektů ENP a souvisejících hospodářských reforem je přitom značně nerovnoměrný.

Podle měřítka hrubého domácího produktu HDP na hlavu za rok 2009 je nejchudší Moldávie (1085 euro). V hodně nízkých číslech se pohybují i Gruzie (1755 euro), Arménie (1912 euro). Ázerbájdžán je na tom (3446 euro) statisticky především díky svému

---

48 http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table

49 Mimochodem toto umístění s ní sdílí Ruská federace.

50 V originálním názvu "Index of Economic Freedom", už 17 let je vytvářen ve spolupráci The Wall Street Journal s The Heritage Foundation, kompletní výsledky za rok 2009 viz <http://blog.heritage.org/wp-content/uploads/2009/01/index.gif>.

51 Pro srovnání Česká republika skončila až za nimi na 37. místě, v rámci EU silně protekcionistická Francie je 64., nejnižší z unijních zemí se na žebříčku umístily Řecko a Polsko, na 81., respektive 82. místě. Rusko je na 146. místě.

52 <http://www.mediafax.cz/ekonomika/3065068-Podepsano-Rusko-Belorusko-a-Kazachstan-vytvorily-celni-unii>

obrovskému nerostnému bohatství o dost lépe než Ukrajina (1882 euro). Nejvyšší HDP na občana má Bělorusko, a to 3446 euro⁵³.

V rámci Východního partnerství je každé ze zemí bilaterálně nabízeno sjednání tzv. hluboké a všeobecné dohody o volném obchodu s EU, které má mj. zahrnovat přístup na trh se službami, k investicím i veřejným zakázkám. Součástí projektu je i postupná regulatorní aproximace k normám a standardům EU ve všech oblastech, kde to může vést k růstu obchodní výměny a větší hospodářské integraci. Rozhodnutí o jejich sjednání mají být činěna primárně na základě ekonomických kritérií případ od případu, ovšem počítá se i se zahrnutím širších politických ohledů („broader political considerations“).

Jedním z hlavních cílů EU je pak přimět zúčastněné země, aby vytvořily zóny volného obchodu mezi sebou navzájem, neboť si od nich slibuje zvýšení stability v oblasti. EU se drží své vlastní zkušenosti, která jí říká, že země, jež jsou hluboce provázány svými obchodními vztahy, spolu neválčí. Otázka, nakolik je však tato zkušenost přenositelná do jiného kulturního i geopolitického kontextu, je zcela otevřená.

Kromě ekonomické pomoci mají partnerské země především eminentní zájem o uvolnění vízového režimu s Evropskou unií, ta ho ale podmiňuje řadou nezbytných reforem včetně řešení problémů s teritoriální integritou.

3.3 Emancipace vůči Rusku

Pokud se jedná o motivaci snížit vlastní geopolitickou závislost na Rusku, tak zřejmě s evidentní výjimkou Gruzie a Ázerbajdžánu si žádná další ze zúčastněných zemí se vši pravděpodobností není zcela jista, nakolik o to skutečně stojí. Ukrajinské volby na začátku roku 2010 se staly již poněkolkáté jasnou demonstrací nejednotnosti vnitropolitického postoje v této otázce. Na druhou stranu zejména spory o energie⁵⁴ donutily přemýšlet i takové Bělorusko o výhodnosti své absolutní závislosti na Rusku. Běloruštinu používá jen část Bělorusů, ukrajinštinu jen západní polovina Ukrajiny.

Příčinou jsou nejednoznačné až chabé národní identity obyvatel Ukrajiny, Běloruska i Moldávie, kdy u značné části jejich občanů přetrvává silný pocit sounáležitosti s Ruskem, jeho kulturou a v neposlední řadě i jazykem. Jestliže platí, že „(n)árodní cítění představuje typ společenství a společná identity, která existuje – anebo neexistuje – mezi obyvateli“

---

⁵³ <http://trade.ec.europa.eu>

⁵⁴ Tato se udála v počátečním období českého předsednictví v EU, tedy na počátku roku 2009 a jistě byla jedním z motivačních faktorů pro účast na Východním partnerství. Aktuální vyhocení sporu mezi Běloruskem a Ruskem je další takovou událostí, která by mohla přimět Bělorusko přemýšlet o posilování vazeb na EU.

(Sørensen 2001, str. 37), pak v Ukrajině jsou taková společenství dvě a v Bělorusku existuje společná identita do značné míry spojená s někdejší sovětskou.

Diskuse o moldavštině a jejím svébytném postavení vedle rumunštiny jsou obvyklé, ruština je stále všudypřítomná, nejen na území separatistické Podněsterské republiky. Váhání mezi pro-ruskou a pro-západní orientací pak vytváří neuralgické body politických systémů těchto států. Zatímco na Ukrajině je lze považovat za nejsilnější konfliktní štěpení, v Bělorusku je všeobecně hlavním tématem boje místních disidentů proti oficiálnímu režimu.

Naopak ze států Kavkazu jsou to nejvíce Gruzie a Arménie, kde existuje velmi silná identita s dlouhou historií, která zahrnuje nejstarší křesťanské církve světa, které přetrvaly ve velmi původní podobě dodnes, stejně jako svébytná kultura, jazyk i písmo. Naopak státní identita Ázerbájdžánu byla dotvořena v rámci podobných procesů v SSSR, společnost však funguje více na tradičních kmenových principech než postsovětské mentalitě.

Hlavním objektem zájmu této práce jsou země Východního partnerství, tedy „slovanský“ a „kavkazský“ areál. Rozdíly mezi těmito dvěma areály jsou primárně geografické, ale také ekonomické a kulturní. Hledat důvod pro jejich zahrnutí do jednoho partnerství by bylo více než složité, pokud by nebyl brán v úvahu ruský faktor. I v průběhu historie je možné říci, že jediné, co je kdy všechny dohromady spojovalo, bylo stýkání a potýkání se s různými verzemi ruského impéria. Jihokavkazské země přirozeně sdílí mnoho společného a platí to i v případě Ukrajiny a Běloruska, méně už Moldávie, která sice sdílí s Ukrajinou podstatnou část své hranice, nicméně většina jejího území byla součástí historicko-kulturního vývoje Balkánu.

Za jistou emancipaci vůči Rusku i snahu vzájemně spolupracovat lze označit vznik uskupení GUAM⁵⁵, jeho název je složen z prvních písmen názvů členských zemí – tedy Gruzie, Ukrajina, Ázerbájdžán a Moldávie. Jakkoli je možné spekulovat o praktických dopadech činnosti této organizace, již samotná její existence je minimálně důkazem snahy a tendence k vytváření spolupráce bez účasti Ruska. O opačné tendenci svědčí členství Běloruska a Arménie v CSTO (Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti), které dominuje Rusko a zbývajících členy jsou postsovětské středoasijské státy s výjimkou Turkmenistánu.

---

⁵⁵ GUAM – sám sebe charakterizuje jako mezinárodní regionální organizaci pro demokracii a ekonomický rozvoj, s důrazem na svrchovanost práva včetně základních lidských práv a posilování vzájemné spolupráce (odkaz).

3.4 Shrnutí

Tato kapitola nastíní řadu faktorů, které hrají zásadní roli v možnostech Východního partnerství, a s největší pravděpodobností budou ovlivňovat jeho podobu. Následující tabulka je pokusem o jejich přehledné shrnutí, přičemž některé z nich budou podrobněji rozebrány v dalších kapitolách, které se budou zabývat jednotlivými státy.

Tab.1. Země Východního partnerství a jejich vybrané charakteristiky

	Ukrajina	Bělorusko	Moldávie	Arménie	Gruzie	Ázerbájdžán
Zájem o vstup do EU	ANO		ANO		ANO	
Význam pro EU – energetika	Klíčová tranzitní země – ropa a plyn z Ruska	Tranzitní země – plyn z Ruska			Potenciální tranzitní země plynu ze Střední Asie	Dodavatel ropy, potenciálně tranzitor pro plyn ze Střední Asie
Black Sea Synergy	ANO		ANO	ANO	ANO	ANO
Jižní Koridor	Možná				ANO	ANO
Hranice s EU	ANO	ANO	ANO			
Hranice s RF	ANO	ANO			ANO	ANO
Ruská menšina	17,3 %	13 %	13 % (+ 14 % Ukrajinců)	méně než 1 %	5 %	1,8 %
SNS	de facto ano, nikoli de iure	ANO	ANO	ANO	NE, ale byla 1994-2008	ANO
GUAM	ANO		ANO		ANO	ANO
CSTO		ANO		ANO		
Separatistické útvary	(potenciálně Krymská republika)		Podněsterská republika		Abcházie Jižní Osetie	Náhorní Karabach
Korupce	146.	139.	89.	120.	66.	143.
Politická svoboda	Svobodná země	Nesvobodná země	Částečně Svobodná	Částečně svobodná	Částečně svobodná	Nesvobodná země

Zdroje:

<http://cis.minsk.by/main.aspx?uid=2>

http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table

<http://blog.heritage.org/wp-content/uploads/2009/01/index.gif>

www.businessinfo.cz, www.wto.org, www.mpo.cz, www.mzv.cz

4. Ukrajina a dva evropští outsideri

Ukrajina, Bělorusko a Moldávie, tři země, které jsou stejně jako pobaltské státy neoddiskutovatelně součástí kontinentu Evropa, které ale nenapodobily Estonsko, Litvu a Lotyšsko v jejich nekompromisním úsilí o emancipaci na Moskvě, respektive Ruské federaci a jednoznačnou orientaci směrem na Západ. Je otázkou, nakolik je postačující vysvětlení, že na rozdíl od nich postrádají meziválečnou tradici vlastní samostatnosti, silné vědomí národní identity, která se jasně vyděluje od ruské, ale také zásadní shodu etnických Lotyšů, Estonců a Litevců na vymezení se vůči Rusku a všemu ruskému, podmíněnou všeobecně sdílenými příběhy historických křivd, útlaku a snahy o likvidaci národa ze strany Moskvy.

Na rozdíl od pobaltských republik, jejichž historická zkušenost s Ruskem, z postsovětských států tradičně nejsilnější vazby na Západ, respektive skandinávské státy,⁵⁶ silná národnostní identita, podepřená silným jazykovým i etnickým povědomím a především jasně daná linie oficiálních představitelů i většiny obyvatelstva, navzdory ruským menšinám, je vedly k bezpodmínečnému snižování závislosti na Rusku a maximální snaze o integraci do západoevropských struktur.

Pobaltské státy jsou nyní členy Evropské unie i NATO, obojí bylo jejich společnou zahraničně-politickou prioritou od okamžiku obnovení nezávislosti. Pro Ukrajinu je členství v NATO značně kontroverzní úvahou, jakkoli již byla veřejně vznesena a diskutována. V případě Moldávie i Běloruska nedošlo zatím k žádnému podobnému návrhu. Členství v Evropské unii na první pohled skýtá mnohem zřetelnější pozitiva.

V případě Moldávie je kromě její politické nestability, slabé, nereformované ekonomiky a korupčního prostředí zásadním problémem faktická existence Podněsterské republiky s ruskou armádou na svém území.⁵⁷ Deficit Ukrajiny v reformách, vnitřní stabilitě, vymahatelnosti práva a boji s korupcí ji rovněž na dlouhou dobu vyřazují jako seriózního kandidáta, pokud by respektu ke kodaňským kritériím nebyly nadřazeny nějaké jiné zájmy.

V první řadě je zde jasně pozorovatelný zásadní rozdíl v životní úrovni ve srovnání s unijními sousedy. Jakkoli je Rumunsko v rámci EU chudou zemí, pro Moldavany je bohatým sousedem a prvním cílem jejich migrace. Pobaltské země, které se rovněž musely utkat

---

⁵⁶ „Znásobení vztahů mezi Helsinkami a Tallinem, Stockholmem a Rigou“ činilo „z pobaltských států první adresáty západní podpory na přeorientaci výměny směrem na Západ a postupné vymaňování se z ruského poručnictví.“ (Foucher 2002, str. 88)

⁵⁷ V tomto případě je možné argumentovat kyperským příkladem, nicméně slabinou této paralely je především fluidní charakter hranice s Podněstřím. Ta je sice vojensky střežená, nicméně díky mimořádně rozšířené korupci napříč celou Moldávií i poněkud gangsterskému charakteru separatistického režimu a slabosti centrální vlády je zde možnost uplatňovat minimální bezpečnostní, celní i další pravidla pro vnější hranice Evropské unie prakticky vyloučené.

s hospodářským i sociálním dědictvím z dob SSSR a jsou v současné době značně zasaženy finanční krizí, dosahují desetinásobné HDP na obyvatele než nejchudší Moldávie a více jak dvojnásobné ve srovnání s Běloruskem, které je v tomto ohledu na tom nejlépe z partnerských zemí.⁵⁸ Třebaže v jejich případě je nutno nezapomínat na již zmiňovanou výraznou pomoc zejména od skandinávských zemí, nicméně je také pravdou, že ji dokázaly skutečně využít. Je otázka, nakolik jsou schopny využít možnosti nabízené Evropskou unií Ukrajina, Bělorusko a Moldávie.

4.1 Ukrajina

Vlajkovou lodí v naplňování obsahové stránky partnerství je bezesporu Ukrajina, důvodem je ale, že požadavky v něm stanovená začala naplňovat již dříve. Spolupráce Evropské unie s Ukrajinou jen získala nový rámec, nicméně pokračuje tak, jak byla dříve nastavena, aniž by to na ni mělo nějaký zásadní vliv.

Ukrajina je rozlohou i počtem obyvatel přes 45 miliónů jedna z největších evropských zemí, disponující značným ekonomickým i geostrategickým potenciálem, ale zároveň se potýkající s řadou dlouhodobých a obtížně řešitelných potíží. Největšími problémy Ukrajiny vedle složitých vztahů s Ruskem jsou monopolní struktury propojené s vládnoucí garniturou, nadměrná administrativa, korupce či nedostatečná vymahatelnost práva. Ukrajina je v otázkách národa i státu hluboce rozpolcená země, kde být proevropský zároveň znamená být protiruský a vice versa. Jestliže její západní část dlouhodobě dává najevo vůli po středoevropské identitě (Foucher, str. 109), pro východní je nemyslitelné narušovat tradiční vazbu na Rusko.

Regionální rozdělení země její „území v podstatě dělí na dvě lokální kultury a dva vyhraněné politické póly“ (Laryš in Kuchyňková, Šmíd (eds.) 2006, str. 78). Hlavní město Kyjev, tzv. přechodka, je pak centrem mezi oběma póly. Rozdělení je zdůrazněno tím, že západ mluví ukrajinsky a převažuje zde uniatské vyznání, zatímco na východě se mluví rusky a dominuje zde pravoslaví. To, že „západní část země podporuje většinou prozápadní zahraničněpolitickou orientaci, na východě se voliči orientují převážně na Moskvu, což se projevuje i ve volebních výsledcích“ (tamtéž).

V geopolitické rovině je na Ukrajinu často nahlíženo jako na možný konfliktní bod mezi Ruskem na jedné straně a Evropskou unií (a Spojenými státy) na straně druhé. Občasné ukrajinské snahy o členství v evropských a euro-atlantských strukturách, včetně vstupu do

---

⁵⁸ Zdroj: <http://ec.europa.eu/trade/statistics/>

EU, jsou všeobecně vnímány jako hledání garance před potenciálním neabsorbováním Ukrajiny do ruské sféry vlivu. Navíc Ukrajina „už od počátku nevnímá svou nezávislost v absolutních pojmech, nýbrž v pojmech relativních, tedy jako nezávislost od Ruska“ (Laryš in Kuchyňková, Šmíd (eds.) 2006, str. 68 - 69).

Až do května 1997 Rusko jako jediná země odmítala uznat ukrajinské hranice a svůj přístup dlouhou dobu praktikovalo pouze „v souladu s dokumentem nazvaným Strategický postup Ruské federace ve vztazích se zeměmi SNS... který do značné míry představoval doktrínu „Velkého Ruska“ na území bývalého SSSR pomocí snahy o reintegraci zemí SSSR“ (tamtéž).

Ukrajina byla Ruskem již několikrát „potrestána“ obchodní válkou, například již v roce 1996 došlo k uvalení speciální dvacetiprocentní DPH na dovezené ukrajinské zboží. Ruská konsorcia, včetně státních podniků jako je LUKoil, přitom i díky korupci a vlivu oligarchů otevřeně i skrytě ovládají většinu klíčových podniků pokud se týká těžby, zpracování a přepravy ropy (Laryš in Kuchyňková, Šmíd (eds.) 2006, str.77).

Od roku 2008 je Ukrajina členem Světové obchodní organizace (WTO). Vyjednávání ukrajinského členství probíhalo paralelně s ruským, přesto nakonec Ukrajina vstoupila sama. Takřka okamžitě začala pod Juščenkovým vedením využívat možnosti aktivně zasahovat do jednání o ruském členství, její požadavky byly přitom vnímány jako největší ohrožení procesu vstupu Ruska do organizace, který v té chvíli byl odhadován v řádu měsíců⁵⁹. Na druhou stranu si Ukrajina vysloužila značnou kritiku ostatních členů včetně EU za „neplnění závazků“, tím, že v okamžiku nástupu krize zavedla speciální cla na celou řadu spotřebního zboží, a to v rozporu s pravidly WTO.

S Evropskou unií má od roku 1998 uzavřenou Dohodu o partnerství a spolupráci (PCA – Partnership and Cooperation Agreement), v březnu 2007 začala jednání o tzv. Nové posílené smlouvě (NEA – New Enhanced Agreement), nakonec bylo na summitu EU – Ukrajina v září 2008 rozhodnuto o ještě vyšším stupni vzájemného smluvního vztahu, tj. o zahájení procesu vyjednávání Asociační dohody (AA – Association Agreement) s EU. Její významnou součástí je Dohoda o volném obchodě (FTA - Free Trade Agreement), s tím, že dle předběžných dohod by měla být tou nejrozsáhlejší ze všech FTA, které má EU uzavřené. Podmínku EU o vstupu do WTO Ukrajina již splnila, nicméně problémy s nadměrnou administrativou při dovozu (tzv. proces certifikace výrobků) trvají a novým zdrojem unijní kritiky se stalo zejména již zmíněné porušování pravidel WTO.

---

⁵⁹ Například viz článek Zoltána Dujisina <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=41105>

Podle Martina Laryše by se Ukrajina mohla snažit vyvázat z ekonomické závislosti na Rusku „pomocí rychlých reforem, které by zajistily transparentní nabídky na těžařská práva a také adaptací příznivé atmosféry pro legitimní potenciální zahraniční investory do energetického sektoru“ (Laryš in Kuchyňková, Šmíd (eds.) 2006, str. 87). Ukrajina také vyvinula snahu o diverzifikaci svých zdrojů skrze vybudování alternativních ropovodů z kaspické oblasti, které by Rusko obešly, podobně jako plynovod z Uzbekistánu. Případní partneři mají ale obavy jednak z tradiční ukrajinské neschopnosti platit za dodávky, stejně jako z její neochoty platit plné standardní tržní částky. Důvěryhodnost Ukrajiny v této oblasti by mohla posílit účast na Jižním koridoru.

Jestliže ruská média výsledek tzv. oranžové revoluce komentovala jako „nejhorší zahraničně politickou porážku Ruska v postsovětské periodě“ (Herd 2005, str.3), pak snad poprvé Ukrajinu pořádně zaregistrovala Evropská unie jako celek. Jakkoli se EU podílela na vlně euforie po Juščenkově vítězství, zdaleka pak nenaplnila očekávání prozápadních ukrajinských sil. Na druhou stranu také sama postupně vystřízlivěla z černobílého vidění ukrajinské situace. Když volby 2010 vynesly do prezidentského křesla znova Janukovyče, který reprezentuje východ Ukrajiny a během oranžové revoluce byl vnímán jako zcela proruský, někteří ze západu litovali, že výsledek „ukrajinských prezidentských voleb vzdálil zemi EU více než kdykoli předtím“, s tím, že „Evropa ztratila Ukrajince zradou svých vlastních ideálů a zájmů“, když zůstala u pouhých proklamací a nepodpořila pro-západní křídlo konkrétními kroky (Matthews 2010: „How Europe Lost Ukraine“).

Střízlivější komentáře se ale zamýšlejí nad tím, zda například Julia Tymošenkova byla pro EU skutečně „náš člověk na Ukrajině“, ale také, jestli je Janukovyč skutečně natolik poslušný a oddaný Kremlu. Navzdory mnoha vstřícným krokům a zřetelným vzkazům vůči Rusku (prodloužení pronájmu Oděského přístavu, snaha o povolení ruštiny jako úředního jazyka ve východních regionech) se otevřeně nezřekl „unijních“ perspektiv. Dokonce i jeho první zahraniční cesta vedla do Bruselu a až poté do Kremlu, což Rusko značně podráždilo.

Ukrajina se zároveň opakovaně odmítla připojit k Organizaci smlouvy o kolektivní bezpečnosti, vojenskému svazku sdružujícímu Rusko s šesti státy bývalého SSSR. To se nemění ani po zvolení Janukovyče novým prezidentem Ukrajiny, který hodlá podle ukrajinského tisku prosazovat neutralitu mimo vojenské bloky. Což ale také znamená, že skončilo období námluv s NATO. "Ukrajina bude dál rozvíjet vztahy s Aliancí, ale otázka členství v NATO už není na pořadu dne. Idea členství v NATO má destruktivní vliv na efektivnost zahraniční politiky země a negativně ovlivňuje bezpečnostní situaci v oblasti", sdělil ukrajinský ministr zahraničí Kost'antyn Hryščenko 26. května 2010.

4.2 Bělorusko

Současná fatální závislost Běloruska na Moskvě, nesrovnatelná s kteroukoli další postsovětskou republikou, bývá odvozována od běloruské bezradnosti po rozpadu SSSR, následku „zjevně nedokončeného procesu budování běloruského národa, jeho identity a státnosti“ (Holzer, Balík, 2007, str. 93) a zároveň jím umožněnou rozsáhlou a mimořádně úspěšnou jazykově-kulturní rusifikací společnosti v rámci SSSR (Hlaváček in Kuchyňková, Šmíd (eds.) 2006, str. 52). Výsledkem je situace, kdy řada běloruských „institucionálních, strukturálních či procedurálních charakteristik má nepokrytě sovětský původ“ (Holzer, Balík, 2007, str. 93). Zdrojem mocenských rozhodnutí v Bělorusku je „funkce prezidenta a jemu podřízený exekutivní aparát byrokratických a bezpečnostních složek“, stát přitom „určuje pravidla ekonomických procesů, počínaje limity možností investovat, přes nízkou garanci vlastnických práv až po vysokou míru cenové regulace“ (Holzer, Balík, 2007, str. 117-119).

Zatímco některé státy jsou k závislosti na Rusku a priori „odsouzeny“ geopolitickou realitou,⁶⁰ „vztahy mezi Běloruskem a Ruskou federací jsou od nástupu Lukašenka ovlivňovány zjevnou dobrovolnou podřízeností“, Lukašenko sám „inicioval integrační snahy směřující k vytvoření úzce propojeného uskupení se společnými politickými orgány“ (Holzer, Balík 2007, str. 173). Konkrétním výsledkem byl vznik Svazu Ruska a Běloruska v dubnu 1997 „s předjímaným záměrem vytvoření konfederace“ (Hlaváček 2006, str. 51). Tento pokus nakonec ztroskotal, „příčinou byla nevyjasněná otázka konečné podoby politické integrace, resp. snaha obou stran podřídit integrační strukturu svým zájmům a jejich následná neochota zbavit se části pravomocí ve prospěch celku“ (Hlaváček 2006, str. 65).

Setrvalou skutečností je i dotování běloruského hospodářství ze strany Ruska. Putin se k podobným ambicím ovšem po svém nástupu k moci začal stavět mnohem vlažněji, jakkoli samozřejmě Rusko nijak nerezignovalo na udržení vlastního geopolitické vlivu, nicméně v současné době „nejeví ochotu nechat se přímo vtáhnout do problematického běloruského vývoje“. Ekonomické vztahy přitom představují z hlediska přínosu pro Rusko nejproblematictější oblast, neboť „běloruská ochota k ústupkům v bezpečnostní a geopolitické oblasti je fakticky vykupována ekonomickým subvencováním Lukašenkova režimu na úkor Ruska“ (Holzer, Balík, 2007, str. 173).

Naopak, obě strany se v podstatě nachází v patové situaci - pro putinovsko-mědved'ovský tandem „představuje Lukašenkův režim nevyzpytatelného partnera, který parazituje na Rusku“. Pokud by však Rusko přestalo poskytovat Lukašenkovi dosavadní

---

⁶⁰ Ze států Východního partnerství je zcela evidentní příkladem zejména Arménie, tato vazba bude vysvětlena v podkapitole věnované Arménii.

ekonomické subvence, případně jej donutilo k reformní politice, „uvolnily by se v Bělorusku vnitropolitické procesy, které by pravděpodobně znamenaly odklon od ruské orientace, čímž by Rusko ztratilo geopolitického partnera na Západě a také pověst silného aktéra v postsovětském regionu“ (Hlaváček 2006, str.65-66).

Rusko slouží jako dominantní odbytiště běloruských výrobků, které by se zřejmě jinak těžce potýkaly se standardními konkurenčními podmínkami. S RF realizuje Bělorusko téměř polovinu svého celkového zahraničního objemu, jako v jediné z partnerských zemí má EU až druhou v pořadí. Klíčová je v tuto chvíli ale zejména jeho úplná závislost na dovozu surovin z Ruské federace, zejména plynu, který představuje základní zdroj výroby elektrické a tepelné energie, a to z 93 %. Nová Koncepce energetické bezpečnosti Běloruska se proto zaměřuje na snižování přílišné energetické závislosti na Rusku, a to mj. energetickým propojením se soustavami sousedních zemí, v tomto momentě se prolínají jeho zájmy s cíly Východního partnerství v oblasti energetiky.⁶¹

Obchodní války s RF se nevyhnuly ani Bělorusku, vzhledem k výše uvedeným skutečnostem a možnosti Běloruska vydírat Rusko přerušením dodávek jeho evropským zákazníkům se poměrně logicky týkaly především plynu a ropy.

V lednu 2007 Rusko na čtyři dny přerušilo dodávky do Evropy přes ropovod Družba, když Bělorusko odmítlo povolit tranzit ruské ropy přes své území bez zaplacení průvozního cla. Moskva také postupně zvýšila ceny za plyn, které byly původně drženy zcela mimo reálné ceny.

Bělorusko také popudilo Rusko odmítnutím uznat Abcházii a Jižní Osetii za nezávislé státy. Na jaře 2009 Rusko zmrazilo příslibenou půjčku krizí těžce postiženému Bělorusku, a to v hodnotě 500 milionů dolarů a téměř současně zakázalo dovoz téměř všech mléčných výrobků, s tím, že nesplňují některé normy. Tím připravilo zadlužené Bělorusko s plánovaným řízením ekonomiky „sovětského stylu“ o hlavní zdroj příjmů z exportu.⁶² V reakci na tento zákaz Lukašenko demonstrativně odmítl přijet na summit Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti, v níž je Rusko dominantním členem.

Měsíc potom, kdy se Bělorusko zúčastnilo zahajovacího summitu Východního partnerství, Rusko začalo s výstavbou ropovodu, který obchází běloruské území.⁶³ V souvislosti s tímto krokem se objevily spekulace, že toto rozhodnutí de facto odříznout

---

⁶¹ Zdroj: BusinessInfo.cz

⁶² Až 93 % běloruského vývozu masných a mléčných výrobků má odbyt na ruském trhu. (zdroj: Euractiv, obchodní válka-ničí rusko-běloruské vztahy)

⁶³ Zároveň tím Rusko sníží svou závislost na tranzitu skrze ukrajinské území.

Bělorusko od klíčové tranzitní trasy do Evropy, bylo částečně také reakcí na sbližování Minsku s Evropskou unií.⁶⁴

Opětovné sbližení s Ruskem naznačovala připravovaná celní unie ještě společně s Kazachstánem. To by de facto znamenalo konec snah o prohloubení obchodní spolupráce prostřednictvím vzájemných ujednání s EU, neboť bylo znemožněno společným celním sazebníkem s Ruskem a Kazachstánem i pohybem zboží mezi těmito státy. Bělorusko však nakonec v poslední chvíli do celní unie vstoupit odmítlo. V červnu 2010 proběhla nejnovější „plynová válka“ mezi Ruskem a Běloruskem. Obě země se vzájemně obvinily z nesplacených dluhů – Bělorusko dlužilo Gazpromu 190 milionů dolarů za předchozí dodávky, naopak Gazprom by měl údajně Bělorusku dlužit 260 milionů dolarů za tranzitní poplatky. Jediným prostředkem běloruského nátlaku je zastavit dodávky ruským klientům v Evropě. Rusko se na zásobování Evropské unie zemním plynem podílí zhruba čtvrtinou, z toho asi 80 % posílá přes Ukrajinu, zbytek přes Bělorusko.

Evropská unie totiž své vstřícnější zacházení podmiňuje řadou požadavků, pokud se týká politických i ekonomických reforem. Přestože je například cílem EU podepsat FTA se všemi státy Východního partnerství, jednání o tomto typu smlouvy jsou podmiňována členstvím partnerské země ve WTO. Proto dosud s Běloruskem ani nezačala a perspektivně ani začít nemohou, neboť to je za současných poměrů v Bělorusku obtížně představitelné.

Bělorusko sice o členství požádalo v roce 1993, nicméně poslední zasedání pracovní skupiny WTO pro přístup Běloruska se konalo v roce 2005, poté byla jednání zcela zastavena. Nerovná pravidla pro státní (těch je více než 70 %) a nestátní podniky, často se měnící daňová a celní pravidla, legislativa tzv. prezidentských dekretů, direktivní model řízení s plánovanou výrobou, chybějící investiční trh jsou ale překážkou nejen pro vstup do WTO, ale i pro uzavření obchodní dohody s EU.

Obchod mezi zeměmi EU a Běloruskem probíhá stále na základě Dohody o obchodu a spolupráci, kterou Evropská společenství podepsala ještě se Sovětským svazem (!) v roce 1989. V roce 1995 byla sice Běloruskem a EU podepsána nová, podstatně posílená dohoda, Unie ji ale nakonec v reakci na politický vývoj v Bělorusku odmítla ratifikovat.

Výhodnější podmínky pro obchod s EU Bělorusko získalo, když ho Unie zařadila mezi země, kterým poskytuje preferenční zacházení (tzv. systém všeobecných preferencí – GSP – General System of Preferences), v červnu 2007 mu byl tento režim pozastaven. Ovládnutí po určitou dobu nezávislých odborových organizací, které v určité době představovaly jistý projev samostatného občanského sektoru vnuceným proprezidentským

---

⁶⁴ viz např. článek „Rusko obchází Bělorusko stavbou baltského ropovodu“, EurActiv, 11. 6. 2009

vedením, znamenalo vyloučení Běloruska z Mezinárodní organizace práce (ILO), neboť tím byly porušeny její konvence, čímž režim porušil pravidla pro udělování GSP.

Dilema EU zní, zda shovívavým přístupem a metodou cukru a biče navazovat s Běloruskem spolupráci s nadějí na pozvolnou změnu a postupné snižování závislosti na Rusku, nebo se držet pevných kritérií ohledně demokracie, lidských práv a riskovat tím úplnou ztrátu na vliv v Bělorusku, tedy ponechání ho zcela v ruské dominanci.

4.3 Moldávie

Pro Moldávii, nejchudší zemi projektu Východního partnerství i kontinentu Evropa, je signifikantní, že dokonce všeobecně odpovědné instituce připouštějí, že nejsou schopny zachytit přesný počet obyvatel kvůli velké a sezónně se měnící migraci. Ze země, která (včetně Podněstří) má asi 4 milióny obyvatel, zřejmě minimálně 300 tisíc občanů pracuje v zahraničí. Maximální odhady během sezónních prací dosahují přes 1 milión obyvatel (zdroj: Business Info), což je skoro polovina pracovně činného obyvatelstva. Rumunské úřady přitom evidují zájem Moldavanů o rumunské občanství řádově ve statisících.

V případě Moldávie není od věci se ptát, zda za jejím zapojením do Východního partnerství není především obava z případné nevole EU, která by mohla případně omezit svou nyní velmi štědrá a vstřícnou politiku. A to ve chvíli, kdy je prioritním příjemcem přímé pomoci EU, a pokud se týká obchodu, jen stěží by Moldávie mohla pro sebe získat výhodnější podmínky. V současné době jí totiž mj. EU poskytuje jednostranný režim obchodních preferencí, který znamená, že téměř veškeré zboží pocházející z této země má bezcelní a kvantitativně neomezený (tj. "bezkvótní") přístup na unijní trh.

Jestliže EU zamýšlí snažit se o uzavření Asociační dohody, jejíž součástí by měla být i vzájemná Dohoda o volném obchodu, ve chvíli, kdy pro to moldavská strana splní podmínky, je v konečném důsledku racionálním jednáním Moldávie svou připravenost co nejvíce oddalovat. Moldávie by nejen ztratila své jednostranně výhodné postavení a získala povinnost dodržovat řadu smluvních závazků, zároveň by její značně nekonkurenceschopné hospodářství bylo vystaveno dopadům plné liberalizace.

Také Moldávie je cílem ruských obchodní válek. Poprvé Rusko zakázalo dovoz moldavského vína v roce 2006, v důsledku čehož mnoho vinařství v zemi tehdy málem zkrachovalo. V roce 2010 přišlo nové opatření, jež sice nezakazuje konkrétní produkt, ale všechny dovážené zemědělské produkty musí nejdřív na testy kvality. Důvodem je údajně

politika nového, proevropského prezident Mihai Ghimpu. Ten mj. vyhlásil Den sovětské okupace.⁶⁵

Moldavskou situaci z velké části paralyzuje konflikt o Podněstří. Zejména Evropská unie ve spolupráci s USA i OBSE (Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě) se snaží zainteresované strany přimět k řešení zamrzlého etnicko-politického konfliktu, který na počátku 90. let přerostl do občanské války.

Klíčovou je role Ruska, bez jehož podpory by separatistická republika Podněstří těžko udržela svou pozici. Moskva ji podporuje ekonomicky, ale i vojensky, když na jejím území jsou stále rozmístěny jednotky 14. ruské armády, které zde mj. mají ochraňovat sklady asi 20-30 tisíc tun munice, svezené sem při stahování sovětských vojsk z Československa a Německa, přičemž je všeobecně známo, že slouží jako zásobárna největšího černého trhu se zbraněmi v Evropě. Dokud Rusko nevidí důvod zbavovat se zcela oddané a závislé Podněsterské republiky a dokud také vůči Moldávii uplatňuje Rusko politiku cukru a biče skrze ekonomické výhody a omezení,⁶⁶ situace se s největší pravděpodobností nemá šanci v dohledné době změnit.

4.4 Shrnutí

Je více než příznačné, že o jedné každé z třech zemí, kterým se věnovala tato kapitola, lze jen stěží hovořit, aniž by bylo vynecháno Rusko. Jejich historie i současné problémy s ním neoddělitelně souvisí. Rusko zasahuje do jejich vnitrostátních rozhodnutí více či méně otevřeným způsobem. Vůle k překonání této závislosti však není jednoznačná. Každá z těchto zemí má silnou ruskou menšinu, či spíše značná část obyvatelstva, a to i s ukrajinskou, moldavskou i běloruskou národností, hovoří rusky a ruská kultura je pro ně přirozeným východiskem vlastní identity.

---

⁶⁵ <http://www.ct24.cz/svet/96021-ve-vitezstvi-moldavska-v-nerovne-obchodni-valce-s-ruskem-veri-malokdo/>

⁶⁶ V dubnu 2005 Rusko zakázalo dovoz moldavského masa se zdůvodněním, že Kišiněv dodává maso neznámého původu, v polovině května 2005 pak Rusko zakázalo dovoz moldavských rostlinných produktů. Oficiálně tak ruské úřady chtěly zabránit zavlečení chorob a škůdců, nicméně souvislost se v té době probíhajícím jednáním o řešení problematiky separatistického Podněstří se Spojené státy a Evropskou unií se jevila jako více než zřejmá. V březnu 2006 pak byl zakázán import moldavských vín do Ruska, protože údajně nesplňují stanovené hygienické podmínky. Tento krok následoval krátce potom, c byl na podněsterském úseku hranic mezi Moldavskem a Ukrajinou zaveden nový celní režim, tak, že z Podněstří nebylo nadále vyvážet výrobky bez moldavského vývozního certifikátem. „Pravobřežní“ Moldávie je přitom existenčně závislá na exportu vína, ovoce a zeleniny, veškerý průmysl je totiž vybudován v Podněstří.

Ekonomiky všech tří zemí jsou velice citlivé na změny v ruské ekonomice, neboť pro mnoho vlastních produktů zatím nedokážou najít jiné odbytiště než ruský trh. Každá z těchto zemí již několikrát pocítila nelibost svého dominantního souseda v podobě tzv. obchodních válek, jejichž dopady s ohledem na stále trvající hospodářskou provázanost jsou poměrně tvrdé. Závislost na dodávkách ruské energie je zcela zásadní. Na druhou stranu jsou všechny tyto země v současné době nepostradatelné jako tranzitní pro ruské dodávky do Evropy.

Životní úroveň Běloruska, nejvyšší v kontextu ostatních zemí Východního partnerství je úzce navázána na značné ekonomické výhody, které mu dlouhodobě poskytuje Rusko. Jestliže hlavní Lukašenkovou zbraní při získávání přízně veřejnosti je relativní stabilita i sociální jistoty, pak ztráta tohoto prioritního zacházení ze strany Ruska, jež EU se vši pravděpodobností těžko kdy bude kompenzovat v podobném rozsahu, může být jím vnímáno jako klíčové ohrožení vlastní pozice.

Zatímco v případě Běloruska a Ukrajiny hrají ve vztahu s Ruskem hlavní roli ekonomické faktory, pak ač tyto nejsou zanedbatelné ani pro Moldávii, v jejím případě je nejzávažnější skutečností ruská vojenská přítomnost na jejím území a především otevřená i skrytá podpora separatistické Podněsterské republiky.

Pro každou z těchto zemí by z mnoha důvodů bylo více než užitečné snížit svou závislost na Rusku. EU jim nabízí jisté preferenční zacházení, zejména v obchodní oblasti, které by jim k tomu mohlo dopomoci. Na rozdíl od výhod poskytovaných Ruskem jsou tyto možné zisky vázány na posilování vlastní konkurenceschopnosti a přizpůsobení se pravidlům svobodného obchodu, což znamená, že nejsou nikde nijak garantovány. Jestliže Rusko za své dary požaduje co největší loajalitu, EU svou přízeň podmiňuje především reformami, jež by měly přibližovat dané země k Evropské unii, jejím pravidlům a hodnotám – lidská práva, boj s korupcí, prosazování zákonů, volný trh, ale také třeba i přizpůsobení se unijním technickým normám.

EU nabízí zemím více svobody a možnosti k růstu, Rusko zase jistější zisky. Každá ze zemí se nachází ve specifické situaci, zároveň ale platí, že z pochopitelných důvodů by nejraději profitovaly z obou typů vztahů. Rusko a EU však sledují své vlastní zájmy, které se dostávají do střetu. Volba pro-ruské či pro-západní orientace tak zřejmě stále zůstane neuralgickým bodem jejich vnitřní politiky a rozhodování.

Jestliže by se všechny zainteresované státy chovaly podle logiky absolutních zisků, Východnímu partnerství a posílené spolupráci Ukrajiny a Moldávie, s ohledem na reformní požadavky Unie méně už v případě Běloruska, by nemělo téměř nic bránit. Pokud by se

naplnily jeho cíle a došlo k nárůstu prosperity a stability v oblasti i zlepšení vzájemných vztahů, pak by měli být spokojeni všichni. Realita je však jiná. Zvýšení soběstačnosti nebo i posílení vlivu EU oslabí ruskou politiku, která je stále založena na vlastní dominanci v oblasti.

Posilování vlivu a užších vztahů s Ukrajinou, prohlubování ekonomické i bezpečnostní spolupráce, je zcela určitě v zájmu EU. Z pohledu Ukrajiny ale její zařazení do takové skupiny zemí může být vnímáno i jako poněkud nemotivující, neboť je zároveň signálem o vzdálenosti potenciálního členství. Silná, stabilní, prosperující a bezpečná Moldávie je pro EU, která se na svých hranicích i prostřednictvím ekonomické migrace potýká s Moldávií slabou a nestabilní, bezpochyby rovněž legitimním cílem. Moldávie je příjemcem jedním z nejštedřejších podpor EU, která jí zároveň poskytuje maximálně preferenční zacházení. Další vývoj ohledně Běloruska je těžko předpokládatelný, rozhodujícím faktorem totiž bude Lukašenkovo odhodlání vzepřít se Rusku a přijít tím o postavení jeho výsadního chráněnce. A zatímco absolutní zisky EU jsou poněkud nejisté, její investice i v podobě přijatého rizika získávají smysl až z hlediska priority relativních zisků, tedy při snížení vlivu Ruska v regionu a současném posílení vlastní mocenské pozice.

5. Jižní Kavkaz

Už od devatenáctého století byl Kavkaz pro carské Rusko zdrojem neustálých potíží, toto stanovisko zaujímali stejně tak i bolševičtí vládcové v Moskvě. Kavkazské pohoří a kopce obývá více než padesát původních kmenů a v oblasti existuje nejméně třicet tradičních oblastí potenciálního či aktuálního mezietnického napětí (Sakwa 1993, str. 120). Stalin, který jako rodilý Gruzíнец disponoval osobní zkušeností, se dokonce tuto hrozbu snažil eliminovat deportacemi některých kavkazských etnik. Nejvíce jimi byly zdecimováni Čečenci a Ingušové (tamtéž).

Jižní Kavkaz nebo-li Zakavkazsko, jak bývá též uváděno, byl anektován Sovětským svazem v roce 1921. Nejprve byla ustanovena Zakavkazská sovětská federativní socialistická republika, po ústavních změnách v roce 1936 se Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie získaly statut tří samostatných sovětských republik. Moskva zároveň určila současnou podobu hranic, která je zdrojem problémů pro všechny tři země.

Už v roce 1988 šokoval spor mezi dvěma sovětskými socialistickými republikami o Náhorní Kačabách, který vyústil v krvavé srážky a oboustranné pogromy. Dodnes zůstal nedorozhodnut a paralyzuje vztahy v jihokavkazském regionu.⁶⁷ Zásadní teritoriální problémy řeší i Gruzie. Ozbrojené střety, oběti na životech a hrozba propuknutí vážnějšího konfliktu je v případě těchto tří zemí, stejně jako celého Kavkazu, poměrně vysoká. Podle některých názorů Rusko dokonce v oblasti Jižního Kavkazu vždy podporovalo „separatistické entity, aby oslabovalo pozice ázerbájdžánských a gruzínských vlád“ (Kuchyňková, Šmíd 2006, str.197).

Ruskému vlivu v oblasti dnes ale konkuruje nejen EU, ale USA a Čína, ve hře jsou i další aktéři – Irán a Turecko, kteří „nejen obchodně, ale i ve smyslu politického vlivu jsou rivaly v oblasti Střední Asie i Zakavkazska, neboť jsou zároveň odlišnými modely rozvoje a vývoje islámských zemí“ (Hyman 1993, str. 299) Ve hře je přitom především kontrola těžby a transportu kaspického nerostného bohatství a z toho plynoucí udržení ekonomického vlivu (Šmíd 2006, str. 111).

---

⁶⁷ Náhorní Karabach, území tradičně osídlené převážně Armény, byl po anexi nezávislých republik Jižního Kavkazu Rudou armádou v roce 1923 rozhodnutím Moskvy přiřazen do Ázerbájdžánské SSR. V roce 1988, ještě v rámci SSSR propukl ozbrojený konflikt. Prohlášení Náhorního Karabachu o připojení k Arménii vyvolal pogromy na etnické Armény ve městě Sumgait, což vyprovokovalo další vlny etnického násilí, které se přeměnilo v etnické čistky na obou stranách. Moskevská vláda se postavila na stranu Ázerbájdžánu a odmítla jakékoli revize hranic. Nakonec sporné území začala spravovat sama. Po odchodu ruských vojsk v roce 1992 se střet přeměnil ve skutečnou válku, která si vyžádala přes 15000 mrtvých a přes milion uprchlíků. Moskva znovu zasáhla a vyslala ruskou armádu. Mezi Arménií a Ázerbájdžánem bylo sice v roce 1994 podepsáno příměří, nicméně Arménie nadále de facto okupuje Náhorní Karabach, včetně 7 ázerbájdžánských okresů, které ho obklopují (asi 15 % mezinárodně uznaného ázerbájdžánského území). Na linii kontaktu armád stále dochází k přestřelkám včetně obětí na životech, celé úseky okolo linie jsou zaminovány.

5.1 Gruzie

V současné době jsou z celkového počtu 4,4 miliónu obyvatel více než tři čtvrtiny etničtí Gruzínci. Nejpočetnější menšiny jsou ázerbájdžánská (7%), arménská (5%) a ruská (5%).⁶⁸ Nicméně nejvýraznějším zdrojem problémů včetně krvavých konfliktů jsou ale především neurovnané vztahy s dvěma menšími etnickými skupinami – Osetinci⁶⁹ (3%) a Abcházci⁷⁰ (méně než 2 %), přičemž obě tyto skupiny se snažily zainteresovat do svých sporů s gruzínskou vládou Rusko (Sakwa 1993, str. 120-121).

Tradice gruzínské státnosti pochází z prvního tisíciletí našeho letopočtu. Svou nezávislost ztratila až na počátku 18. století, kdy ji ovládlo ruské impérium. Po bolševické revoluci v roce 1917 Gruzie vyhlásila nezávislost. V roce 1921 byla ale násilně anektována Sovětským svazem a zařazena do Zakavkazské SFSR, přestože o rok předtím oficiálně uznal její nezávislost.. Když byla v roce 1936 ustavena Gruzínská SSR, staly se její součástí i Abcházská a Adžarská autonomní republika a autonomní oblast Jižní Osetie

Občanská válka, která probíhala mezi Abcházci a centrální gruzínskou vládou v letech 1992-93, skončila, až když se ruská armáda zapojila do konfliktu na straně Abcházie, pomohla jí dobýt celé území, včetně vyhnání etnických Gruzínů. Gruzii se již nepodařilo obnovit kontrolu nad Abchází, v zemi zůstala přítomna ruská vojska s mandátem SNS, aby oddělovala obě bojující strany. Poražená gruzínská reprezentace v čele s někdejšími sovětským ministrem zahraničí Ševarnadzem pak v roce 1994 podepsala vstup do SNS. V roce pak 1997 odmítla gruzínská vláda prodloužit mandát ruské armádě v této oblasti, nicméně ta Abcházii neopustila. V roce 2002 bombardovalo gruzínské pohraniční území s tím, že zde operují čečenští separatisté.

K dalšímu zhoršení rusko-gruzínských vztahů došlo v roce 2003, kdy proběhla tzv. revoluce růží, která odstranila dlouholetého prezidenta země, někdejšího ministra zahraničí SSSR Eduarda Ševarnadzeho a vynesla do čela země Michaila Saakašviliho, prozápadního politika, který od počátku prosazuje jednoznačnou orientaci Gruzie na integraci

---

⁶⁸ Zdroj: www.statistics.ge

⁶⁹ Rusko se zpočátku dlouho vyhýbalo tomu, aby se angažovalo ve snaze Jižní Osetie o samostatnost, respektive připojení k Severní Osetii, tedy de facto Ruské federaci. Rusko se především obávalo precedentu zpochybnění legitimacy a revize někdejších sovětských hranic, dokonce ignorovalo pozitivní výsledek jihosetinského ohledně připojení k RF. Když došlo ke krvavým střetům a vyhánění etnických Gruzínců, příměří v roce 1992 zprostředkovalo Rusko.

⁷⁰ Abcházské království existovalo po staletí vedle gruzínského, přičemž ruské impérium ho pohltilo až v roce 1860. Jako součást Gruzínské SSR byla Abcházie vystavena obzvláště silné diskriminaci a nátlaku k asimilaci. Také Abcházie hledala po rozpadu SSSR zastání v Moskvě. Když Abcházie vyhlásila nezávislost, gruzínská armáda provedla invazi a obsadila hlavní město Suchumi.

euroatlantických struktur – EU a NATO, která se tak stala novou zahraničně-politickou prioritou Gruzie.

Také Gruzie prošla několika obchodními válkami s Ruskem. V prosinci 2005 Moskva zakázala dovoz gruzínských rostlinných produktů, následně byl zakázán import gruzínských vín a koňaku. V lednu 2006 došlo k výbuchům na ruském plynovodu a Gruzie se tak na nějakou dobu ocitla bez energetických zdrojů, přičemž její vedení z výbuchů otevřeně obvinilo Ruskou federaci. V dubnu 2006 pak začaly hromadné kontroly ve skladech a obchodech firem, které z Gruzie dovážejí minerální vodu Boržomi.⁷¹

Tyto ruské aktivity se odehrály v době, kdy se Gruzie opětovně začala snažit o odchod ruských vojsk z Jižní Osetie a Abcházie, skrze úsilí vtáhnout do řešení západní státy a nahradit ruské vojáky jinými mezinárodními jednotkami. V září 2006 bylo v Gruzii zatčeno několik údajných ruských špiónů, reakcí Moskvy bylo uvalení hospodářského embarga, de facto uzavření hranic (přerušení leteckého i poštovního spojení, uzavření jediného legálního hraničního přechodu). Následovaly oboustranné provokace a drobnější konflikty.

Na začátku srpna 2008 gruzínská armáda zahájila rozsáhlou vojenskou operaci a útok na centrum Jižní Osetie Cchinvali. Následovala masivní ofenziva ruské armády, která se pak dostala až cca 60 km před Tbilisi. V polovině srpna byla podepsána dohoda o příměří, kterou předložil francouzský prezident Sarkozy, jejíž součástí bylo stažení ruských jednotek na pozice před konfliktem. Na konci srpna Rusko uznalo nezávislost Abcházie a Jižní Osetie, k němu se připojila pouze Nikaragua. Gruzínský parlament prohlásil ruské jednotky za okupační. Rusko-gruzínský konflikt zároveň posílil vztahy mezi Ázerbájdžánem a Gruzii. Ázerbájdžán přijal gruzínské uprchlíky a podpořil gruzínskou teritoriální integritu.

Gruzie se v okamžiku konfliktu obrátila s výzvou o pomoc k USA a Evropské unii. Evropská unie svolala speciální summit a nejprve zaujala silně kritických postoj k Rusku, nicméně jediným skutečným výsledkem bylo zintenzivnění práce na projektu Východního partnerství. Podle Petra Kratochvíla „situace v Gruzii je z pohledu EU zajímavá hlavně tím, že velmi dobře ukazuje, jak nejednotná EU zůstává ve vztahu k Rusku“ a pokud dojde k diskuzi na to téma, obvykle je výsledkem „ostrý střet mezi křídlem, které tvoří Velká Británie, Skandinávie a nové členské země ze střední a východní Evropy na straně jedné, a

---

⁷¹ Ruští hygienici pak údajně v minerální vodě objevili škodlivé substance, následně byl její dovoz do Ruska zakázán. Boržomi se do Ruska dováží nejméně sto padesát let a její název se mnohdy v ruštině používá jako název pro stolní minerální vodu.

Francií, Německem, Španělskem, Itálií a dalšími zeměmi na straně druhé. Druhá jmenovaná skupina zemí má k Rusku odlišný postoj a nevnímá jej tolik jako hrozbu“.⁷²

V červenci 2010 Vysoká představitelka EU Catherine Ashtonová oficiálně zahájila jednání o uzavření asociační dohody mezi Gruzii a EU s doporučením, aby „obnovila dialog s obyvatelstvem konfliktních regionů, protože to bude v zájmu lidí, kteří utrpěli loňskou válkou“.⁷³

Naléhavost konfliktu pomalu utichá, oficiální pozemní hraniční přechod mezi Gruzii a Ruskem byl znovu otevřen. Svou roli sehrály i mezinárodní obavy o bezpečnost zimních olympijských her v Soči, které Rusko vnímá jako velice prestižní záležitost, na které se hodlá prezentovat světu. Klid v oblasti je tak pro něj v tuto chvíli jednoznačnou prioritou. Navíc tím Rusko pomohlo i svému klíčovému spojenci na Kavkaze, Arménii (viz např. Matthews 2010: „Peace Breaks Out in Georgia“)

5.2 Arménie

Arménie je z postsovětských států jedna z nejméně rusifikovaných a etnicky nejhomogennějších. Ze všech šesti států Východního partnerství má nejmenší ruskou menšinu, necelé půl procento. Více než Rusů je v zemi jezídských Kurdů (1,3 %) a obecně je národnostně téměř jednolitá – 97,9 % obyvatel jsou etničtí Arméni.⁷⁴ Arménské etnické a kulturní vědomí, které je mimořádně silné, je úzce spojeno s příslušností více jak 97 % arménskému národu k autokefální Arménské apoštolské církvi. Arménské království přitom jako první na světě v roce 301 přijalo křesťanství.

Kultura a církve za významné podpory diaspory udržely arménskou národní identitu, navzdory rozdělení země pod vliv Osmanské říše a Persie. Začátkem 19. století získalo část východní Arménie carské Rusko, jeho vojska pak společně s arménskými dobrovolníky dobyli roku 1827 celou východní Arménii. Západní Arménie zůstala v Osmanské říši, v letech 1890–1922 došlo k systematickému vyvražďování Arménů, o život přišlo zhruba 1,5 miliónu lidí.

Současná geopolitická závislost Arménie a úzké vazby na Rusko jsou determinovány dvěma zásadními faktory: konfliktem o Náhorní Karabach a bojem o uznání genocidy

⁷² <http://www.euractiv.cz/vnejsi-vztahy/interview/petr-kratochvil-sverit-dostavbu-temelina-ruske-firme-by-byl-jednoznacne-chybny-krok-006707>

⁷³ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/10/392&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

⁷⁴ Podle výsledku sčítání lidu z roku 2001 – www.cia.gov.am

Arménů v Osmanské říši.⁷⁵ Tyto nedořešené spory jsou zároveň příčinou značné obchodní i diplomatické izolace Arménie, neboť hranice s Ázerbájdžánem i Tureckem jsou neprodyšně uzavřeny, souběžně je uplatňováno totální hospodářské embargo. Pozemní přístup do Arménie je tak možný pouze přes Gruzii a Írán.

Gruzínsko-ruský konflikt, v jehož důsledku byla mj. uzavřena hranice mezi těmito dvěma státy, znamenaly pro Arménii další významný problém, neboť se jednalo o její jediný možný pozemní přístup na území Ruské federace.⁷⁶ Hranice s Íránem je pak velice krátká, přičemž z hlediska mezinárodního postavení Íránu není nijak ideální.

Konflikt o Náhorní Karabach do značné míry slouží jako „nástroj udržování ruské přítomnosti a vlivu v regionu Jižního Kavkazu“. Moskva, která se původně snažila držet role nezávislého mírotvorce, se v okamžiku, kdy se „Ázerbájdžán snažil vymanit z ruské sféry vlivu i za cenu pomoci spolupráce se západními ropnými konsorcií“ rozhodla vojensky podpořit Arménii, „a takto vyvíjet na Ázerbájdžán nátlak“ (Holzer, Balík, str. 172-3).

Významným zdrojem příjmů je aktivní arménská diaspora, nejvíce početná v Rusku, USA a Francii. Podle odhadů se jedná až o deset miliónů Arménů, oproti 3,2 miliónům obyvatel žijícím na území státu Arménie.⁷⁷

Přes arménskou závislost na Rusku je přesvědčivým rozdílem jejím největším obchodním partnerem Evropská unie. Zatímco s Ruskem realizuje 19,5 % svého zahraničního obchodu, v případě Evropské unie tato hodnota přesahuje jednu třetinu.

5.3 Ázerbájdžán

Ázerbájdžán vstoupil do mezinárodního povědomí v souvislosti s konfliktem o Náhorní Karabach. Moskva nejprve mírně podporovala ázerbájdžánskou stranu, v roce 1992 se však přiklonila na stranu Arménie, a to zejména v souvislosti s odklonem Ázerbájdžánu od pro-ruské orientace. Ázerbájdžán od počátku nabytí nezávislosti „deklaroval jako svoji zahraničněpolitickou prioritu rozvoj úzkých politických a bezpečnostních vztahů se Západem, především se zeměmi NATO, což představuje pro Rusko zásadní problém“ (Šmíd 2006, str. 128). Západ v té obě naopak spíše podporoval Arménii, což se ovšem změnilo v souvislosti s podpisem tzv. kontraktu století⁷⁸ (Šmíd 2006, str. 129). Klíčovým je ropovod Baku-Tbilisi-

⁷⁵ V důsledku tohoto sporu neexistují v současné době mezi Arménií a Tureckem oficiální diplomatické styky.

⁷⁶ Jediný hraniční přechod mezi Gruzii a Ruskem byl znovu otevřen k 1. březnu 2010, ale jen pro občany zemí SNS a Gruzie.

⁷⁷ Zdroj: www.armstat.am

⁷⁸ Jedná se o třicetiletou smlouvu v ceně 7,5 mld. dolarů ohledně těžby ropy, za účasti především amerických a britských firem, ale také turecké a ruské. „Smlouva byla ranou pro vzájemné vztahy s Ruskem, protože šla přímo

Ceyhan, vedoucí z ropných polí Azeri-Širag-Günešli v Kaspickém moři do Středozemního moře. Ropovod spojuje Baku, hlavní město Ázerbájdžánu, Tbilisi, hlavní město Gruzie, a Ceyhan, přístav na jihovýchodním břehu Středozemního moře v Turecku.

Pragmatický ekonomický zájem převážil nad výhradami k charakteru ázerbájdžánského režimu. Nesvobodnost Ázerbájdžánu se poměrně nezvykle projevuje nejvíce v ekonomické sféře (Šmíd 2005: „Alijevův Ázerbájdžán“). Charakteristická je celková provázanost ekonomické sféry s politikou a „privilegovaný přístup k nerostným surovinám“ vládnoucí elity. Tu tvoří tzv. nachičevanský klan, který vznikl kolem prezidenta Hejdara Alieva, bývalého prvního tajemníka Komunistické strany Ázerbájdžánské SSR a generála KGB. Ten byl prezidentem od roku 1993 do své smrti v roce 2003, kdy ho ve funkci prezidenta nahradil jeho syn Ilham Aliev (Holzer, Balík 2007, str. 111). Alievův syn se zároveň stal jeho nástupcem v čele Nové Ázerbájdžánské strany, jejíž členové mají takřka výhradní přístup nejen k skutečné politické moci, ale především se podílejí na lukrativních projektech souvisejících s těžbou a transportem ropy a zemního plynu (tamtéž).

Jednou ze zásadních odlišností Ázerbájdžánu od všech ostatních zemí včetně členských států je jeho islámská identita. Ázerbájdžán je členem Organizace ekonomické spolupráce (Economic Cooperation Organization), která sdružuje deset islámských zemí – kromě něj Turecko, Írán, Afghánistán, Uzbekistán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán, Pákistán.⁷⁹ Tato skutečnost se zatím v případě Ázerbájdžánu významněji na mezinárodní scéně neprojevuje, nicméně není vyloučeno, že by mohla v budoucnu nějakou roli sehrát.

5.4 Shrnutí

Jihokavkazský region je hluboce rozdělen sporem mezi Arménií a Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach. Na mezinárodně uznaném ázerbájdžánském území okupuje Arménie jeho část, kde vykonává svou výlučnou správu, a to de facto pod ochranou ruských vojenských jednotek, které mají své základny na arménském území. Ázerbájdžán uzavřel hranice s Arménií a uplatňuje vůči ní kompletní diplomatické i hospodářské embargo. Stejný postoj zaujímá vůči Arménii i Turecko, které jednak Ázerbájdžán podporuje v konfliktu o Náhorní Karabach a jednak má s Arménií vlastní zásadní dlouhodobý diplomatický spor

---

proti ruským zájmům o dominanci v regionu a určujícím podílu na transportu jeho nerostného bohatství” (Šmíd 2006, str. 131)

⁷⁹ <http://www.ecosecretariat.org/>

ohledně uznání turecké genocidy Arménů, která má pro oba státy mimořádný nacionální náboj. Jediné její otevřené hranice jsou za prvé poměrně krátké s Íránem, za druhé s Gruzii.

Gruzie se ale s ohledem na vztahy k Rusku stala přirozeným spojencem Ázerbájdžánu, který ji naopak podpořil v ozbrojeném konfliktu v srpnu 2008. V případě těchto dvou zemí je bezprostředně narušována jejich teritoriální integrita, přičemž v obou konfliktech je přímo či nepřímo zainteresováno Rusko, jehož vojenská podpora separatistických útvarů je klíčová. Ázerbájdžán a Gruzie už z tohoto důvodu demonstrují prioritu prozápadní zahraničně-politické orientace a projevují aktivní snahu o snižování své závislosti na Rusku. Na rozdíl od Arménie, která je na jeho podpoře závislá nejen ekonomicky, ale i z důvodů zajištění vlastní bezpečnosti.

V roce 2009 byly EU přijaty směrnice pro vyjednávání o budoucích Dohodách o přidružení s Arménií, Ázerbájdžánem a Gruzii, jejichž součástí budou i Dohody o volném obchodě (FTA). Celková obchodní výměna EU s Jižním Kavkazem za rok 2009 činila 15,7 miliard euro, přičemž ale dvě třetiny této částky reprezentuje dovoz nerostných surovin z Ázerbájdžánu (10,475 miliard euro).

Pro EU je z hlediska ekonomických zájmů a zejména energetické bezpečnosti klíčová spolupráce s Ázerbájdžánem. Jestliže Evropská komise ve své analýze jihokavkazského regionu konstatuje, že „od okamžiku zařazení těchto zemí do Evropské politiky sousedství v roce 2004 vzájemný obchod mezi nimi a EU významně vzrostl“, ⁸⁰ pak to platí zejména o vztahu k Ázerbájdžánu. Zatímco v roce 2004 dosáhl Ázerbájdžánský export do EU hodnoty 1,3 miliardy euro, pak za rok 2008 vykázal více než desetinásobnou hodnotu (10,5 miliardy euro), přičemž 99,1% z toho tvořily nerostné suroviny ⁸¹. Z hlediska transportu zdrojů je pak i částečně zajímavá Gruzie, jakkoli je její území rizikové z hlediska vnitřní politické nestability.

Podle některých názorů existuje naděje, že by Východní partnerství mohlo sloužit jako platforma, která usnadní přijetí prvních kroků k řešení zablokovaných konfliktů. „Multinacionální dimenze a možnost angažování třetích zemí v rámci Východního partnerství vytváří jedinečnou možnost pro užší spolupráci a budování vzájemné důvěry“ (Schäffer 2009: „Russia and Eastern Partnership - from zero-sum to positive-sum“). ⁸²

---

⁸⁰ Podle analýz Evropské komise, respektive jejího generálního ředitelství pro obchod (viz <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/south-caucasus/>).

⁸¹ Zdroj: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf

⁸² Na jednu stranu je možné podobné úvahy považovat za utopické, na druhou stranu EU disponuje svým vlastním příkladem, historií evropské integrace, jejíž součástí bylo krátce po skončení druhé světové války Německo i země, které jím byly zhruba o deset let dříve okupovány, včetně tradičního německého nepřítele Francie. Je pravdou, že tento proces se odehrál za velmi specifických okolností. Jednou z rozhodujících byla role

6. Rusko

Zastánci a hlavní iniciátoři projektu Východní partnerství sice důrazně a soustavně popírají bližší souvislost s Ruskem, je však takřka nemožné se mu v diskusích o fenoménu Východního partnerství vyhnout. Už jen při úvahách o složení zemí Východního partnerství je zřejmé, že to hlavní, co je spojuje, je jejich sovětská minulost a úzké ekonomické i politické vazby na Rusko.

Při pohledu na staré i nedávné ruské dějiny lze vyvozovat, že Rusko nikdy příliš nedůvěřovalo spolupráci s jinými státy, v níž by nedominovalo nebo která by nebyla podložena realistickými zájmy a vahou mocenských potenciálů zúčastněných, a upřednostňovalo především argumenty relativní síly. Rusko, respektive státní útvary ovládané Moskvou, přijalo podmínky spolupráce, jejichž nebylo dominantním určovatelem, jen ve výjimečných situacích, kdy se ocitlo v bezprostředním existenčním ohrožení. Jako příklad lze uvést druhou světovou válku a zařazení SSSR mezi Spojence nebo situaci v devadesátých letech, kdy ustoupilo v řadě citlivých otázek výměnou za rozsáhlou hospodářskou pomoc Západu, která mu umožnila relativně konsolidovat svou integritu a zamezit totálnímu rozkladu svého hospodářství.⁸³

Ruský ekonomický růst před nástupem krize, daný zejména tehdejšími historickými zvýšením cen ropy a plynu, stejně jako Putinovy vůdcovské schopnosti, pak umožnily Rusku se znovu stát agresivnějším hráčem v mezinárodních vztazích (Ziegler 2008, str.138-139). Výměna v prezidentské funkci v roce 2008 v tomto ohledu příliš nezměnila, Putin si navíc uchoval moc z pozice ministerského předsedy. Naopak „důvěrou v ruských velmocenský status otřásl dopady globální finanční krize, která poukázala závislost země na světových trzích, zejména v oblasti energetiky“⁸⁴ a ruská vojenská účast v Gruzii polarizovala mínění na Západě a zároveň vystrašila další země SNS (Ziegler 2009, str. 135-136).

Ozbrojený konflikt v Gruzii v srpnu 2008, plynová válka s Ukrajinou na začátku roku 2009 a podobný spor s Běloruskem v červnu 2010 jistě připomněl vojenské i ekonomické

Spojených států, poskytovatele pomoci, který ji ale podmiňoval vzájemnou spoluprací příjemců a podporoval jejich ekonomickou i politickou integraci. Podobnou roli by mohla v tomto případě sehrát EU.

⁸³ Rusko potřebovalo v druhé půlce devadesátých let znovu ekonomickou pomoc Západu a jeho finančních institucí natolik, že „posléze i akceptovalo, v období doznívající krize roku 1998 a rostoucí nespokojenosti, rozšíření NATO, jež do té doby z vojensko-strategických i ryze politických důvodů odmítalo“ neboť to pro něj z jeho pohledu v podstatě znamenalo „připustit si vlastní druhořadé zahraničněpolitické postavení“ (Holzer, Balík, str. 171).

⁸⁴ Například zatímco v roce 2008, kdy ceny ropy dosahovaly extrémních hodnot až okolo 300 dolarů za barel, dosáhl celkový export Ruska do zemí Evropské unie 178 miliard euro, za rok 2009 klesla jeho finanční hodnota na 115 miliard euro, přičemž více než tři čtvrtiny tvoří nerostné suroviny. Zdroj: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf.

možnosti Ruské federace. Na druhou stranu každá z těchto událostí, jež byla zároveň demonstrací ruské síly, se stala varováním pro ostatní země ohledně nadměrné závislosti na Rusku a přiměla je uvažovat o potřebě dalších mezinárodních vazeb a hledání alternativ.

6.1 Rusko a postsovětský prostor

„V případě Ruska a jeho imperiální minulosti je klíčovou následující otázka: čím vlastně byl pro Rusko Sovětský svaz? Největší dějinnou příležitostí Ruska realizovat vlastní imperialistické ambice... nebo naopak tragédií, spočívající v rozpuštění historické ruské identity v sovětském moři?“ (Holzer, Balík, str. 171-172)

Rusko se každopádně s rozpadem SSSR, velmoci ovládané z Moskvy, vyrovnává dodnes. V roce 2005 tehdejší prezident Vladimir Putin označil v ruském parlamentu rozpad Sovětského svazu za „největší geopolitickou katastrofu století“ a „tragédií pro ruský národ“ zároveň.⁸⁵

Jestliže je možné diskutovat o tom, že Rusko ztratilo globální velmocenskou pozici někdejšího Sovětského svazu, v každém případě zůstává silnou regionální mocností (např. Huntington, str. 190), která si pro svou zahraničně politickou strategii vymezila pojem „blízké zahraničí“, jenž svou momentální maximální mocenskou silou hájí jako svou přirozenou a výsostnou tradiční sféru vlivu.

Po rozpadu SSSR se Rusko potýkalo s celou řadou vnitřních problémů, nicméně když se po roce 1993 začalo vnitřně konsolidovat, okamžitě obrátilo svou pozornost na regiony, které zahrnuje pod pojem „blízké zahraničí“. Poměrně typickou je přitom nějaká forma ruské vojenské přítomnosti v postsovětských státech a snaha o její udržení. Černomořská flotila bude mít vzhledem ke změně politické reprezentace na Ukrajině stále svou základnu na Krymu, a to přes značný odpor západní části Ukrajiny, respektive její politické reprezentace. V Arménii jsou rovněž legálně umístěny vojenské základny. Oproti tomu rozdělení Moldávie a existence separatistické Podněsterské republiky je udržováno především přítomností 14. ruské armády. Z Gruzie, respektive Abcházie i Jižní Osetie se po příměří z roku 1993 nikdy nestáhla, a to navzdory dlouhodobé snaze gruzínské vlády. Ázerbájdžán odolal „ruským požadavkům na rozmístění jeho vojenských základen, což sem mu podařilo jako jedinému z jihokavkazských států“ (Šmíd 2006, str. 128).

Pokusem udržet ve svém vlivu někdejší sovětské republiky bylo založení Společenství nezávislých států, jež se mj. mělo perspektivně stát celní unií. Mezi ruská

---

⁸⁵www.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml

traumata dodnes patří, že se mu nepodařilo udržet funkční SNS, které mělo být hlavním nástrojem jeho reintegračních snah, alternativou Evropské unie. Místo toho se z něj vyvinulo „Ruskem špatně polarizované společenství nejistých politických systémů“ (Foucher 2002, str.79). Přestože se jako aktér z mezinárodní scény postupem času v podstatě vytratilo, Rusko se skrze něj stále snaží uplatňovat své zájmy, za poměrně signifikantní lze považovat skutečnost, že v roce 2007 Putin prosadil do jeho čela svého přítele z někdejší KGB, generála Sergeje Nikolajeviče Lebedě.⁸⁶

I kdyby Východní partnerství nebylo nijak strategicky namířeno proti Rusku, je nezpochybnitelným faktem, že země k němu Evropskou unií vyzvané, jsou sice suverénními státy s vlastní zahraniční politikou, jež by jim neměla být upírána, nicméně pro Rusko jsou právě onou prioritní sférou jeho vlivu a z jeho pohledu jakékoli zvyšování cizího vlivu na jejich území stále nechápe jinak než jako snižování svého vlastního.

6.2 Rusko a EU

V prosinci 1993 Rusko uzavřelo s EU Společnou politickou deklaraci o partnerství a spolupráci mezi RF a EU. V roce 1997 vstoupila v platnost Dohoda o partnerství a spolupráci (PCA - Partnership and Cooperation Agreement) na počáteční desetileté období. Od května 2008 probíhají vyjednávání o nové Dohodě o partnerství a spolupráci (PCA), která by měla stávající dohodu nahradit. V současné době probíhá spolupráce na bázi čtyř tzv. společných prostorů: společný ekonomický prostor, společný prostor pro oblast justice a vnitra, společný prostor vnější bezpečnosti a společný prostor pro oblast vědy, vzdělávání a kultury.

Evropská unie a Rusko jsou bezpochyby na sobě vzájemně závislé. Je více než zřejmé, že navzdory unijní snaze o diverzifikaci zdrojů se EU v každém případě ještě dlouho dobu bez ruských dodávek energetických surovin neobejde. Na druhou stranu Ruská federace rozhodně alespoň ještě nějakou dobu bude potřebovat Evropskou unii jako svého hlavního odběratele, který je relativně spolehlivý a platí komerční ceny.

Rusko s Evropskou unií realizuje přes 50 % svého zahraničního obchodu. Podíl dovozu do EU na celkovém ruském exportu je skoro 60 %, na druhém místě je Turecko, ovšem s desetkrát nižší hodnotou.⁸⁷

---

⁸⁶ <http://old.lenta.ru/news/2007/10/05/lebedev/>

⁸⁷ Zdroj: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf

O dodávkách energií jedná sice Rusko s Čínou, jejíž potřeba surovin narůstá velice rychle, nicméně jednak se Čína snaží navázat vlastní kontakty se středoasijskými dodavateli, jednak je teprve třeba budovat tranzitní sítě. Do té doby ruská ekonomika, extrémně závislá na vývozu energetických surovin, bude potřebovat své evropské odběratele.

6.3 Rusko a mezinárodní organizace

Rusko je poslední velká světová ekonomika, která není členem WTO. Přístupová jednání jsou extrémně komplikovaná. V červnu v roce 2009 vše nasvědčovalo tomu, že konečně je vstup v dohledu, mluvilo se o přistoupení v rozmezí týdnů. Ten samý měsíc byl oznámen záměr vytvořit celní unii s Kazachstánem a Běloruskem, jejíž úplné spuštění v červenci 2010 znamená zcela nový negociační proces. Vysoká představitelka Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku Catherine Ashton vyjádřila dokonce obavu, že celní unie zablokovala cestu všech tří zemí do WTO.⁸⁸ Otázka vstupu do WTO ukazuje rozpolcenost ruských zájmů. Zatímco obchodní kruhy a ekonomické instituce vytvářely soustavný nátlak, politická reprezentace v čele s Putinem a Medvědevem se zdráhala vstoupit do organizace, která má pevná pravidla, na jejichž vytvoření se RF nepodílela a které jsou pro ni v mnoha ohledech omezující.⁸⁹

Naopak lze u Ruska pozorovat soustavnou tendenci vytváření alternativních organizací. CSTO je pokus o vlastní NATO v rámci SNS. Rusko je také nejaktivnějším iniciátorem rozvoje spolupráce v rámci uskupení „BRIC“ (Brazílie, Rusko, Indie, Čína), což byla původně pouze zkratka označující čtyři nejrychleji rozvíjející se ekonomiky světa, které ale postupně začaly spolupracovat a v dubnu 2010 proběhl již druhý summit nejvyšších představitelů. Síla jejich spolupráce se projevuje mj. na summitech skupiny G20. RF je také členem Šanghajské organizace spolupráce, dalšími členy jsou Čína, Uzbekistán, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán.

Zajímavou kapitolou jsou vztahy mezi Ruskem a NATO po skončení studené války. Nejprve Rusko ostře protestovalo proti přijetí jakékoli země bývalého sovětského bloku. Po vstupu České republiky, Polska a Maďarska se ostře ohrazovalo zejména proti možnosti připojení se pobaltských zemí, ale také Rumunska a Bulharska – neboť Rusko chtělo svou hraniční zónu mezi NATO a svým územím „...od pobřeží Baltského moře po pobřeží Černého moře“ (Foucher 2002, str.96) Nicméně v roce... se členem NATO staly pobaltské

---

⁸⁸Zdroj: <http://charter97.org/en/news/2010/6/17/29902/>

⁸⁹ K tomuto tématu viz například komentář v The Wall Street Journal: “Russia WTO’s Gambit”, http://online.wsj.com/article/NA_WSJ_PUB:SB124527809515424935.html

státy i Bulharsko s Rumunskem. Extrémně ostrá reakce samozřejmě následovala po výzvách ke vstupu Gruzie a Ukrajiny. V srpnu 2008 Rusko oficiálně oznámilo zastavení spolupráce s NATO.⁹⁰ K tomu ale nedošlo a necelý rok po vyostření vztahů následkem rusko-gruzínské války se Rusko znovu rozhodlo navázat s NATO pravidelné styky a znovu se sešla Rada NATO-Rusko.⁹¹

6.4 Shrnutí

EU oficiálně Východní partnerství prezentuje jako projekt, který není zaměřen proti nikomu a z jehož výsledků by měli mít prospěch všichni, dokonce i Rusko. Postoje a výroky čelných představitelů Ruské federace se pak pohybují takřka výhradně od zcela odmítavých až po v nejlepším případě „více než obezřetných“. Jak již bylo řečeno výše, některé členské státy EU neskrývají obavy ze zhoršení vztahů s Ruskem a jeho reakcí pod vlivem pocitu ohrožení. Význam Ruska a vztahů s ním pro Evropskou unii je bezpochyby mimořádný.

Bylo by extrémně naivní od kohokoli předpokládat, že Ruská federace ponechá projekt Východního partnerství bez povšimnutí. Může-li být pro EU i zúčastněné státy v konečném důsledku realizace cílů Východního partnerství hrou s nenulovým součtem, pak Rusko nemůže než relativně ztratit. I kdyby mu nebyly způsobeny konkrétní hospodářské škody, ztráty na svém mocenském vlivu nese a ponese mnohem hůře. Během posledních několika let objem obchodní výměny EU se zeměmi, jichž se Východní partnerství týká, výrazně vzrostl. EU se již stala hlavním obchodním partnerem každé z těchto zemí s výjimkou Běloruska, kde si své dominantní postavení Ruská federace dokázala udržet ještě před vznikem celého projektu.

Z hlediska vztahů k Rusku je pro Unii žádoucí pokoušet se ho přesvědčit o hodnotě absolutních zisků, které může Východní partnerství přinést i jemu v podobě zvýšení prosperity a stability v regionu. Otázka zní, nakolik důležité pro Rusko tyto perspektivy jsou. Navíc Rusku reálně hrozí i absolutní ztráta, neboť v důsledku Východního partnerství může být zejména ochuzeno o potenciální příjmy v souvislosti se vznikem alternativních tranzitních sítí, které nepovedou přes jeho území.

Rusko je po USA a Číně třetí nejvýznamnější obchodní partner EU, která je navíc životně závislá na ruské ropě a zemním plynu. Kompenzace případných ztrát zlepšením ekonomických vztahů se šesti zeměmi Východního partnerství a vybudováním Jižního

⁹⁰http://zpravy.idnes.cz/rusko-oficialne-zastavilo-vojenskou-spolupraci-s-nato-pi1-/zahranicni.asp?c=A080821_175233_zahranicni_stf

⁹¹http://zpravy.idnes.cz/nato-a-rusko-obnovuji-vojenskou-spolupraci-fzi-/zahranicni.asp?c=A090627_220551_zahranicni_ban

koridoru, jež ještě není zdaleka dohodnuté, je více než diskutabilní. Nicméně zatímco pro Evropskou unii dosahuje výměna s Ruskem zhruba desetinu objemu jejího zahraničního obchodu, v opačném směru v současné době představuje více než polovinu celkového objemu ruského zahraničního obchodu.

V souvislosti s Východním partnerstvím je jistě možné očekávat demonstrativní projevy ruské nelibosti, dílčí spory a uplatňování možnosti svým vlivem v partnerských zemích vytvářet různé typy obstrukcí, včetně evidentních zlomyslností. Nelze vyloučit ani celkové zhoršení vztahů mezi Evropskou unií a Ruskem jako celkem. Nicméně vzájemně provázané existenční zájmy v ekonomické rovině zatím vždy dokázaly překonat různé typy vzájemných antagonismů. Navíc je velmi pravděpodobné, že Moskva se v případě roztržky s Bruselem ještě více upne na bilaterální jednání a sbližování s jednotlivými členskými státy, zejména svým stěžejním partnerem Německem. Což může uškodit relativní ztrátou moci Evropské unii jako celku, v důsledku poněkud machiavelistické ruské praxe rozkládání její údajné jednoty a jednohlasnosti. Nicméně z krátko až střednědobého hlediska lze s největší pravděpodobností vyloučit existenční ohrožení EU z hlediska ekonomické i energetické bezpečnosti, neboť vzájemné zhoršení obchodních vztahů by Rusko zasáhly neméně.

Závěr

Pokusy interpretovat Východní partnerství z hlediska jeho významu pro EU, bez ohledu na oficiálně deklarované cíle, mohou vyznít různě. Od názoru, že celý proces je jen zastíracím manévrem pro zajištění energetické bezpečnosti EU skrze smluvní ujednání s relevantními zeměmi a výstavbu produktovodů, nezávislých na ruském rozhodování, přes interpretaci o geopolitickém souboji o vliv ve strategických regionech a snahu o změnu mocenského poměru v neprospěch svého hlavního konkurenta v Evropě – Ruska, a to v oblasti, kterou označuje za svou zvláštní sféru vlivu.⁹² Další možná varianta spočívá v argumentaci o rozšiřování prostoru, kde jsou sdíleny kompatibilní hodnoty a platí Evropskou unií uznávaná pravidla nebo také snaze zachovat prozápadní, respektive prounijní orientaci skrze alternativní integrační proces, který by nahrazoval blízkou perspektivu plného členství. K idealistické verzi o nezištné pomoci chudším a slabším sousedům se neuchylují ani představitelé EU, kteří trvají na její vzájemné výhodnosti. Jednou z možností je také interpretace vzniklá na základě analýzy vnitrounijních záležitostí bude bezpochyby obsahovat otázku určovatele „východní politiky“ EU a pokusům některých středoevropských států o tuto úlohu připravit Německo.

V souvislosti se snahou prověřit správnost první hypotézy o absolutních ziscích Evropské unie lze jmenovat zejména následující fakta:

- 1) EU by mohlo dosáhnout posílení prounijní orientace v Arménii, Ázerbájdžánu, Bělorusku, Gruzii, Moldávii i Ukrajině a s nimi vyššího vlivu v oblasti
- 2) posílení vlastní bezpečnosti skrze redukci rizik spojených s vnitřní politickou i ekonomickou nestabilitou jmenovaných šesti zemí, migrací, přeshraniční kriminalitou
- 3) v případě nárůstu ekonomické prosperity partnerských zemí zvýšení potenciálu vzájemného obchodu, obecně také jeho usnadnění skrze prosazování regulačních pravidel WTO, kladením důrazu na respektování stávajících právních předpisů a souvisejícím vytvořením bezpečnějšího a příznivějšího investičního prostředí, přístup k vládním zakázkám

Vzhledem k vnitropolitické nestabilitě partnerských zemí je jejich zahraničně-politická orientace vázána především na aktuální vládnoucí skupinu a s jejím pádem může dojít k jejím prudkým proměnám. Navíc nelze vyloučit, že Rusko přijde s lákavějšími nabídkami, nebo naopak využije svých možností hospodářského nátlaku. V současné době je vzájemný obchod pro EU natolik nízký, že i jeho významné zvýšení nemůže přinést zásadní ekonomické zisky

---

⁹²Například viz <http://www.euractiv.cz/bezpecnost-a-spravedlnost0/clanek/rusko-chce-aby-zapad-uznal-jeho-sferu-vlivu-006521>

Unii jako celku. Bezpečnostní situace ve všech zemích je přímo ovlivnitelná Ruskem, zejména vzhledem k jeho vojenské přítomnosti ve většině partnerských zemí nebo v jejich bezprostřední blízkosti.

Druhá hypotéza této práce zní, že v rámci procesu Východního partnerství se souboj o relativní zisky se odehrává mezi Evropskou unií a Ruskem, přičemž jde o poměrně riskantní hru, případné zisky EU z hlediska posílení jeho bezpečnosti a ekonomického jsou neúměrné, pokud by je provázely ztráty dané možnou ruskou odvetou - pokud by nastala extrémní situace buď Rusko nebo Východní partnerství. Následná tabulka je základním přehledem a srovnáním ekonomického významu Ruska a zemí Východního partnerství, shrnujícím některé ekonomické skutečnosti uvedené v jednotlivých kapitolách.

Tab.2. Srovnání základních ekonomických ukazatelů států Východního partnerství a Ruské federace za rok 2009

	HDP na 1 obyvatele (v euro)	HDP (v miliónech euro)	Vývoz zboží do EU (v miliónech euro)	Dovoz zboží z EU (v miliónech euro)	Obchodní partner EU (pořadí/ podíl)
Arménie	1 912	6 200	300	700	101./0,04 %
Ázerbájdžán	3 446	30 900	10 500	2 100	39./0,4 %
Bělorusko	3 703	35 100	6 070	6 360	42./0,3 %
Gruzie	1 755	7 700	800	1 300	78./0,1 %
Moldávie	1 085	3 900	750	1 700	72./0,1 %
Ukrajina	1 822	83 300	14 360	25 140	24./0,9%
CELKEM	2 297	167 100	32 780	37 300	1,84 %
Rusko	6 233	881 300	115 400	65 700	3./7,9%

Zdroj: <http://trade.ec.europa.eu>

Z této tabulky mimo jiné vyplývá, že

1) obchodní výměna se všemi zeměmi Východního partnerství dohromady včetně Ukrajiny nedosahuje ani čtvrtinu objemu zahraničního obchodu s Ruskem. Totéž platí i pro celkové HDP. Navíc třebaže ruské HDP na obyvatele zdaleka nedosahuje hodnot nejchudších států EU, pořád je skoro trojnásobné oproti průměrné částce v partnerských zemích

2) země zařazené do projektu Východního partnerství nemají významnější podíl na celkovém vnějším obchodu EU. Hodnota obchodu se zbožím mezi EU a nimi jako celkem dosáhla v roce 2009 celkové sumy zhruba 70 miliard euro, což představuje méně 2 % vnějšího obchodu EU. Přitom podíl obchodu s Ukrajinou, v jejímž případě potřebu posilování

vzájemných hospodářských vztahů nikdo nezpochybňuje, na této celkové sumě činil více jak 55 %⁹³

3) jsou to právě mají Ázerbájdžán a Bělorusko, které mají nejvyšší HDP na obyvatele z partnerských zemí, jež jsou zároveň také dvěma zeměmi, jež byly v renomovaných hodnotících žebříčkách klasifikovány jako politicky i ekonomicky nesvobodné, s čímž mimojíté souvisí i fakt, že nejsou členy WTO. Členství ve WTO je přitom jednou z klíčových podmínek EU pro uzavření posílených obchodních dohod⁹⁴

4) z hlediska ekonomického potenciálu daných zemí se jeví jako smysluplné soustředění se na posilování obchodní spolupráce s Ukrajinou, Ázerbájdžánem a s jistými výhradami s Běloruskem, ekonomická výměna EU s Arménií, Gruzii a Moldávií je naopak zcela marginální.

Navíc má z bezpečnostních důvodů má prioritní význam stabilizace Moldávie, opačný vývoj by měl přímé dopady na EU. Podporu demokratizace v Bělorusku lze považovat za vnímatelnou etickou výzvu pro morální kredit vlád EU, na něž se mj. pravidelně obracejí běloruští disidenti.

Za relativní zisky lze považovat:

- 1) nárůst vlivu v bezprostředním sousedství Unie, posílení strategických pozic
- 2) snížení relativní moci hlavního evropského konkurenta Ruska
- 3) alternativní přístupy k energetickým zdrojům
- 4) jakkoli nepříliš významné, přesto zlepšení obchodních vztahů se zúčastněnými zeměmi

Za možné ztráty naopak:

- 5) ohrožení obchodních vztahů s Ruskem, ohrožení nenahraditelných dodávek energetických surovin

---

⁹³ Argument, že dosavadní pozice EU z hlediska v obchodu neznámá, že není potřeba ji udržovat popřípadě vylepšit, má sice své logické opodstatnění, nicméně lze ho aplikovat prakticky pro jakoukoli oblast světa. To, že se EU jedná právě o tyto konkrétní východoevropské a jihokavkazské země, je proto třeba vnímat v širším politickém kontextu.

⁹⁴ Je přitom velkou otázkou, jaké následky by na jejich hospodářství i společnost měly reformy směřující k svobodné tržní ekonomice a zda k nim mohou být jejich stávající elity, které v tuto chvíli drží v rukou téměř veškerou politickou i ekonomickou moc, vůbec kdy přístupny

- 6) efekt bezpečnostní spirály, kdy Rusko pod vlivem nárůstu moci EU ve svém bezprostředním okolí, zareaguje z pocitu bezprostředního ohrožení tak, že dojde k oboustrannému zvyšování napětí a vzniku nových bezpečnostních hrozeb
- 7) politické ztráty Unie v důsledku vnitřních rozporů ohledně východní politiky
- 8) finanční zatížení rozpočtu Unie bez jistoty návratu
- 9) náklady spojené s hlubším zatažením Unie do rozsáhlých problémů partnerských zemí

S pomocí výše uvedených skutečností lze potvrdit, že čisté relativní zisky Evropské unie z Východního partnerství by nekompenzovaly ztráty způsobené zhoršením vztahů s Ruskem, v obchodní i bezpečnostní rovině. Nicméně tak, jak předpokládá třetí pracovní hypotéza, ruské náklady pro potrestání EU takovým způsobem, aby v důsledku toho utrpěla přiměřené ztráty, by stejně významně poškodily i Rusko samotné. Příjemcem relativních zisků by tak s největší pravděpodobností byly další mocnosti, které se angažují ve zmíněných oblastech, zejména USA a Čína. Je otázkou jestli to je cena, kterou je Rusko ochotno platit.

Reakce Ruska je do značné míry nevyzpytatelná. Především pokud budou realizovány plánované energetické projekty, Rusko může přijít o značné příjmy, ale také částečně i páky k donucování svých menších sousedů, pozici dominantního distributora energetických surovin napříč celou Evropou a v neposlední řadě utrpět další rány pro své sebevědomí a sebevnímání. Hodně bude záležet na tom, jak bude EU Rusku tento pocit kompenzovat, jaké možnosti nabídne jemu a jak bude o celé záležitosti s Ruskem komunikovat.

Rusko se vši pravděpodobností nepostaví přímo Evropské unii, ani kvůli Východnímu partnerství, protože si to kromě řečnické roviny nemůže zatím dovolit. Lze však předpokládat, že využije všech prostředků, aby Východní partnerství znemožnilo, byť třeba jen na technické úrovni. Vstupem celní unie v platnost je prakticky vyloučena participace Běloruska v zamýšlených obchodních smlouvách s EU. Snadným cílem pro Rusko je extrémně zranitelná Arménie. V případě Gruzie, Ázerbájdžánu a Moldávie si Rusko dokázalo na jejich území ústředním vládám navzdory, pod různými záminkami udržet své vojenské jednotky, prakticky již od rozpadu SSSR. Ukrajina po volbách 2010, jakkoli se nezříká svých snah o dobré vztahy s EU, změnila svou rétoriku i konkrétní chování vůči Rusku a pokračování v předchozí jednoznačné prounijní orientaci nelze předpokládat.

Východní partnerství se jeví jako složitá strategická hra o relativní zisky a bude mimořádně zajímavé sledovat, jak v ní Evropská unie uspěje. Svým způsobem jde o zásadní prověrku její schopnosti „mluvit jedním hlasem“ a vést společnou obchodní politiku.

Použité zdroje:

KNIHY:

Drulák, Petr: Teorie mezinárodních vztahů, Portál, Praha 2003

Energetická bezpečnost – geopolitické souvislosti (eds.), Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, Praha 2008

Fiala, Petr: Evropský mezičas, Nové otázky evropské integrace, Barrister, 2006

Fiala, Petr (eds.): Evropeizace zájmů: Politické strany a zájmové skupiny v České republice, Masarykova univerzita, Brno, 2009

Foucher, Michel: Evropská republika, Horizont, Brno 2002

Hollis, Martin; Smith, Steve: Mezinárodní vztahy: Výklad a porozumění, CDK, Brno 2000

Holzer, Jan: Politický systém Ruska, CDK, Brno 2001

Holzer, Jan, Balík, Stanislav: Postkomunistické nedemokratické režimy, CDK, Brno 2007

Huntington, Samuel P.: Střet civilizací, Rybka Publishers, Praha 2001

Kagan, Robert: Labyrint síly a ráj slabosti, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003

Král, David; Pachta, Lukáš: Zahraniční politika rozšířené Evropské unie: Témata, výzvy, perspektivy, EUROPEUM, Praha 2002

Kuchyňková, Petra; Šmíd, Tomáš (eds.): Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru, Masarykova univerzita, Brno 2006

Lake, David A., Powell, Robert (eds.): International Relations: A Strategic Choice and International Relations, Princeton University Press, Princeton 1999

Lequesne, Christian, de La Serra, Françoise: Quelle Union pour quelle Europe ?, Éditions Complexe, Brusel 1998

Loewenstein, Bedřich: My a ti druzí, Doplněk Brno, 1997

Manners, Ian: The Foreign Policy of European Union Member States, Manchester University Press, Manchester 2000

Masaryk, Tomáš Garrigue: Nová Evropa, Doplněk, Brno 1994, 4. vydání

Moravcová, Dagmar: Evropská politika sjednoceného Německa 1990-1999, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 2000

Moravcová, Dagmar, Bělina, Pavel: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1998

Nálevka, Vladimír: Světová politika ve 20. století, Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha 2000

Peterson, William E: Britské názory na finalitu in Představy o budoucnosti Evropy, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2003

Plechanovová, Běla a kolektiv: Evropská unie na počátku 21. století, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006

Pöttering, Hans-Gert, Kühnhardt, Ludger: Kontinent Evropa, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 2000

Sakwa, Richard: Russian Politics and Society, Routledge, London 1993

Sidentop, Larry: Demokracie v Evropě, Barrister&Principal, Brno 2004

Sørensen, Georg: Stát a mezinárodní vztahy, Portál, Praha 2005

Šedivý, Jiří: Dilema rozšiřování NATO, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001

Wandycz, Piotr S.: Střední Evropa v dějinách, Academia, Praha 1998

ODBORNÉ ČLÁNKY:

Grieco, Joseph: The Relative-Gains Problem for International Relations, The American Political Science Review, 87, (3), 1993, str. 727-743

Herd, Graeme P., 'Colorful Revolutions and the CIS. "Manufactured" Versus "Managed" Democracy', Problems of Post-Communism, vol.52, no.2 (March-April 2005), str.3-18.

Herz, John H.: Idealist Internationalism and the Security Dilemma, World Politics, Vol. 2, No. 2 (Jan., 1950), str. 157-180

Hyman, Anthony: Moving out of Moscow's Orbit: The Outlook for Central Asia, International Affairs, 69 (2), 1993, str. 288-304

Miliband, David: Russia will not benefit from its aggression
The Times, 19. 8. 2009

http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article4560698.ece

Mearsheimer, John J.: Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War, International Security, 19 (1), 1990, str. 5 - 56

Morrow, James D.: When Do „Relative Gains“ Impede Trade ?, The Journal of Conflict Resolution, 41(1), 1997, str. 12-37

Powell, Robert: Absolute and Relative Gains in International Relations Theory, The American Political Science Review, 85, (4), 1991, str. 1303-1320

Sørensen, Georg: States are Not Like Units: Types of State and Forms of Anarchy in the Present International System, The Journal of Political Philosophy, 6(1), 1998, str. 78-98

Šmíd, Tomáš: Alievův Ázerbájdžán: Případová studie hybridního režimu, <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=248>

Ziegler, Charles. E.: Russia and the CIS in 2007, Asian Survey, 48 (1), 2008, str. 133-143

Ziegler, Charles. E.: Russia and the CIS in 2008, Asian Survey, 49 (1), 2009, str. 135-145

OSTATNÍ ČLÁNKY:

Goble, Paul A.: Poland Attacked for Supporting Georgia, NY Times, 7. 11. 2008
<http://topics.blogs.nytimes.com/2008/11/07/poland-attacked-for-supporting-georgia/>

Kulish, Nicolas: As Russia rises, a test for Berlin, International Herald Tribune, 2.12.2008
http://www.nytimes.com/2008/12/02/world/europe/02iht-02germany.18315016.html?_r=1&scp=1&sq=Nicholas%20Kulish:%20As%20Russia%20rise%20a%20test%20for%20Berlin,&st=cse

Matthews, Owen: How Europe Lost Ukraine, NEWSWEEK, 22. ledna 2010
(odkaz www.newsweek.com/id/232158)

Matthews, Owen: Peace Breaks Out in Georgia, NEWSWEEK, 15. dubna 2010
(odkaz www.newsweek.com/id/236473)

ČLÁNKY NA INTERNETU:

Lungescu, Oana: EU reaches out to troubled East, 2009:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8035710.stm>

Segudin, Alexander: EU and Russia: an Eastern Partnership Muddling on?
<http://www.opendemocracy.net/od-russia/alexander-sergunin/eu-and-russia-eastern-partnership-muddling-on>

Susová, Blažena: Rozvojová politika nových členských států, 2008
(http://www.rozvojovka.cz/rozvojova-politika-novych-clenskych-statu-eu_228_12.htm)

Schäffer, Sebastian: Russia and the Eastern Partnership: from zero-sum to positive-sum
<http://www.opendemocracy.net/od-russia/sebastian-sch%C3%A4ffer/russia-and-eastern-partnership-from-zero-sum-to-positive-sum>

DOKUMENTY:

Společné deklarace z pražského summitu o Východním partnerství ze 7. května 2009
<http://register.consilium.europa.eu/pdf/cs/09/st08/st08435.cs09.pdf>

Communication from the Commission to the European and the Council – Eastern Partnership
COM (2008) 823
http://eeas.europa.eu/eastern/docs/com08_823_en.pdf

Global Europe: Competiting in the World:
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf

Zpráva Ministerstva zahraničních vztahů za rok 2009
http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zprava2009.html

Zelená kniha evropská strategie pro udržitelnou konkurenceschopnou a bezpečnou energii
http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_document_cs.pdf

OSTATNÍ ZDROJE:

Cianciara, Agnieszka K.: The Union for the Mediterranean and the Eastern Partnership:
perspectives from Poland, Czech Republic and Hungary
<http://www.isp.org.pl/files/20428018440644117001255085245.pdf>

<http://www.ct24.cz/svet/96021-ve-vitezstvi-moldavska-v-nerovne-obchodni-valce-s-ruskem-veri-malokdo/>

<http://www.euractiv.cz/bezpecnost-a-spravedlnost0/clanek/rusko-chce-aby-zapad-uznal-jeho-sferu-vlivu-006521>

<http://www.euractiv.cz/vnejsi-vztahy/interview/petr-kratochvil-sverit-dostavbu-temelina-ruske-firme-by-byl-jednoznacne-chybny-krok-006707>

http://online.wsj.com/article/NA_WSJ_PUB:SB124527809515424935.html

http://www.lidovky.cz/gruzie-zahajila-jednani-o-asociaci-k-eu-dhb-/ln_noviny.asp?c=A100716_000103_ln_noviny_sko&klic=237966&mes=100716_0

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2010/com10_207_en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm

http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.html

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-09-001/EN/KS-31-09-001-EN.PDF

http://ec.europa.eu/external_relations/blacksea/index_en.htm

www.enpi-info.eu

<http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations>

<http://www.ecosecretariat.org/>

<http://www.msz.gov.pl/EasternPartnership,19898.html>

<http://www.msz.gov.pl/files/PARTNERSTWO%20WSCHODNIE/1en.pdf>

<http://ipsnews.net/news.asp?idnews=41105>

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf

<http://cis.minsk.by/main.aspx?uid=2>

http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table

<http://blog.heritage.org/wp-content/uploads/2009/01/index.gif>

<http://ukinbelarus.fco.gov.uk/en/about-us/working-with-belarus/eastern-partnership>

www.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml

www.wto.org

www.mpo.cz

www.mzv.cz

www.iea.org

www.armstat.am

www.statistics.ge

www.doingbusiness.org